

GÖTEBORGS UNIVERSITET
FILOSOFI, LINGVISTIK OCH VETENSKAPSTEORI

Majoritetssamhället och romer som grupp

En kritisk granskning av Diskrimineringsombudsmannens språkbruk

Författare: Mattias Nordman Handledare: Cajsa Ottesjö Examinator: Åsa Abelin
Magisteruppsats 15 HP H2KTR – Kommunikatörsprogrammet med inriktning mot myndigheter och offentlig förvaltning Göteborg, höstterminen 2014

Studiepresentation

Med syfte att lyfta fram nya perspektiv på arbetet mot diskriminering ville jag komma till insikt om huruvida Diskrimineringsombudsmannens språkbruk ger upphov till maktstrukturer eller inte. Denna studie visar att hierarkier uppstår i arbetet mot diskriminering eftersom det är en verksamhet som innebär kategoriseringar och myndigheten bidrar till förekomsten av social stratifiering. Mina slutsatser visar också att det finns utrymme för förändringar i positiv bemärkelse eftersom makt genererar motstånd. Myndighetens språkbruk kan och bör provas genom att begrepp och uttryck problematiseras och byts ut. Genom att utmana normer och tala om diskriminering på nya sätt går det att hämma uppkomsten av sociala hierarkier.

Med en kritisk diskursanalys har jag kommit till denna insikt genom att granska Diskrimineringsombudsmannens språkbruk i rapporten om romers rättigheter i vilken jag har identifierat en rad begrepp och uttryck som jag finner problematiska. Dessa begrepp och uttryck har prövats genom analytiska diskussioner utifrån en teoretisk ansats med anknytning till poststrukturalism och queerteori.

Antal ord: 14 889

Nyckelbegrepp och -uttryck

Heteronorm; Kunskapsproduktion; Majoritetssamhälle; Makt; Romer som grupp

DE ANDRA står i kontrast till "Oss" och är ett uttryck som jag använder i olika variationer för att beskriva en skiljelinje mellan en överordnad subjektgrupp och en underordnad objektgrupp.

DISKURS är ett sammanhang inom vilket olika aspekter av en given företeelse avhandlas och beskrivs på ett särskilt sätt genom vissa begrepp och uttryck som reproduceras.

HETERONORM är ett begrepp som jag använder för att beskriva en kollektiv mentalitet kring normalt/avvikande vilken reproduceras genom ett beteendemönster i en given samhällsinstitution.

INTERSEKTIONALITET är ett analytiskt verktyg som jag använder främst för att få en överblicksbild av hur olika strukturer hänger samman och vilka konsekvenser detta kan få på samhälls nivå. Genom ett intersektionellt perspektiv granskar jag delar av Diskrimineringsombudsmannens kunskapsproduktion.

KUNSKAPSPRODUKTION är en verksamhet som innebär att ett ärende beskrivs utifrån en maktposition där en kunskapsproducent redogör för ett särskilt sammanhang genom en diskursiv praktik. I denna studie är det Diskrimineringsombudsmannens rapport om romers rättigheter som står i fokus.

MAJORITETSSAMHÄLLE kan vara en referenspunkt i beskrivningar av exempelvis olika nationella minoriteter och/eller enskilda individer som betraktas vara avvikande, det är också något som representerar en social institution med en given heteronorm.

NORMALISERING är en process där de som avviker "görs" eller återgår till det normala.

PERFORMATIVITET är handlingar som innebär en bekräftelse på förväntningar, något görs eller beskrivs i linje med den heteronormativa ordningen, exempelvis "den diskriminerade romen".

SOCIAL STRATIFIERING innebär grupperingar och kategoriseringar där människor i olika sammanhang sorteras i en hierarkisk ordning på strukturell nivå efter exempelvis ålder, genus, funktionsduglighet, social situation eller etnisk tillhörighet.

SPRÅKBRUK är i det här fallet sättet på vilket Diskrimineringsombudsmannen framställer och förmedlar kunskaper genom att tala och skriva på ett särskilt sätt vilket genererar ett mönster inom vilket återkommande begrepp och uttryck går att identifiera och urskilja.

---

¹ Detta är mina egna sammanfattande beskrivningar. Ytterligare och mer djupgående beskrivningar av de begrepp och uttryck som utgör analytiska verktyg och/eller underlag för analysen följer i begreppsdiskussionen i kapitel 2 och analysintroduktionen i kapitel 3.

<i>1 Problembeskrivning och metoddiskussion</i>	06
1.1 Bakgrund.....	06
1.2 Problemformulering.....	07
1.3 Syfte.....	07
1.4 Teoretisk ansats och avgränsningar.....	08
1.5 Metodreflektion.....	08
1.6 Tidigare studier.....	09
1.7 Disposition.....	11
<i>2 Analytiskt ramverk</i>	12
2.1 Teoretisk diskussion.....	12
2.1.1 Makt och performativitet.....	12
2.2 Kritisk diskursanalys.....	14
2.2.1 Informationsunderlag.....	15
2.2.2 Begreppsdiskussion.....	15
2.2.3 Tillvägagångssätt.....	16
<i>3 Analys</i>	18
3.1 Textpresentation.....	18
3.2 Analysintroduktion.....	19
3.3 Romer som grupp.....	21
3.4 Majoritetssamhället.....	28
3.5 Diskussion kring kunskap och makt.....	33
<i>4 Sammanfattning och reflektioner</i>	39
4.1 Sammanfattning.....	39
4.2 Slutsatser och reflektioner.....	39
4.3 Källkritik.....	43
4.4 Vidare studier.....	44

<i>Källförteckning</i>	46
Konventioner och lagar.....	46
Litteratur och rapporter.....	46
Nätvägar.....	48

1 Problembeskrivning och metoddiskussion

I detta inledande kapitel presenteras studien genom en problembeskrivning efter vilken en problemformulering följer där jag beskriver syftet med studien. Efter denna beskrivning följer en redogörelse för den teoretiska utgångspunkten och de avgränsningar som har gjorts. Därefter följer förklaringar till metodvalet och en diskussion kring tidigare studier. Kapitlet avslutas med en sammanställning av uppsatsens uppbyggnad i helhet.

1.1 Bakgrund

Diskrimineringsombudsmannen (DO) är en statlig förvaltningsmyndighet som inledde sin innevarande verksamhet i januari 2009 efter en sammanslagning av de fyra förutvarande enskilda ombudsmännen mot diskriminering: Jämställdhetsombudsmannen (JämO); Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO); Handikappombudsmannen (HO) och; Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning (HomO). DOs främsta uppgift är att utifrån diskrimineringslagen arbeta för allas lika rättigheter och möjligheter.² Genom kontakter med andra myndigheter, organisationer, företag och enskilda individer införskaffas information utifrån vilken DO sammanställer rapporter och förslag om lagförändringar. Kontakterna är viktiga för att kunna upplysa riksdagen och regeringen om strukturell diskriminering. Informationen ligger också till grund för det övergripande och förebyggande arbetet mot diskriminering, som utgör myndighetens huvudsakliga verksamhet, och utbildningen av arbetsgivare och fackliga organisationer.³

DO har från och med 2009 sammanställt en rad rapporter med redogörelser för förekomster av och forskning kring olika former av strukturell diskriminering och enskilda kränkningar. Dessa rapporter är viktiga av flera skäl: dels för att motverka diskriminering, dels för att tillhandahålla information kring hur diskriminering uppstår/hanteras/upplevs och dels för att i enlighet med diskrimineringslagen främja människors lika rättigheter och möjligheter. Själva initiativtagandet bakom rapporterna utgör dessutom en av riktlinjerna för myndighetens verksamhet i lagen om DO.⁴

Dessa rapporter sammanställs inom ramen för DOs verksamhet och därför är det också rimligt att anta att de är präglade av myndighetens språkbruk.

---

2 4 kap. 1 § Diskrimineringslag (2008:567)

3 3 § Lag (2008:568) om Diskrimineringsombudsmannen

4 1 kap. 1 § Diskrimineringslag (2008:567); 3 § Lag (2008:568) om Diskrimineringsombudsmannen

1.2 Problemformulering

Samhället genomsyras av normer som utvecklas i ledet av kommunikation och socialt samspel; mönster konstitueras och formas genom språket i vilket stor makt vilar. Dessa mönster kan beskrivas som rituella språkhandlingar genom vilka vi både bekräftar gamla traditioner och skapar nya med både för- och nackdelar, inte minst i sammanhang som rör den offentliga förvaltningen.

DOs verksamhet går ut på att bekämpa rådande och motverka vidare uppkomster av diskriminering genom att arbeta för alla människors lika rättigheter och möjligheter. På myndighetens webbplats finns denna beskrivning av verksamheten: "Målet för arbetet är ett samhälle där människors lika rättigheter och möjligheter respekteras – oavsett kön, könsidentitet och könsuttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder."⁵ I ledet av detta arbete uppstår diskurser inom vilka verksamheten formas och utvecklas. Diskurser bär på resurser i form av makt och inflytande, egenskaper som kan vara negativa eller positiva beroende på i vilka sammanhang de verkar och hur de förvaltas.⁶ Språket har stor betydelse för de normativa företeelser som präglar samhället och dess maktpotential kan vara komplicerad att hantera, därför är det viktigt att identifiera och analysera de diskurser som ger upphov till negativa sammansättningar, allra helst i de fall de förekommer på myndighetsnivå, dels för att lyfta fram nya perspektiv på myndigheters kunskapsproduktioner och dels för att hämma tillkomsten av nya hierarkier. DO beskriver olika sociala sammanhang genom diskursiva praktiker där kunskap produceras vilket betyder att det finns en överhängande risk för att arbetet frambringar utestängningsmekanismer där myndigheten tar sig rätten att uttala sig med auktoritet.⁷ Detta kan betraktas som rimligt i anslutning till arbetet mot diskriminering men det betyder inte att det är mindre viktigt att granska och ifrågasätta denna typ av maktutövning. Det är viktigt att problematisera DOs språkbruk eftersom det förekommer i sammanhang som rör mänskliga rättigheter och enskilda individers upplevelser av diskriminering. Av den anledningen är följande analys också relevant i förhållande till språkvetenskap och studier kring kommunikation med inriktning mot myndigheter och offentlig förvaltning.

1.3 Syfte

Syftet med denna studie är att lyfta fram nya perspektiv på arbetet mot diskriminering. Genom frågeställningarna nedan ämnar jag komma till insikt om huruvida DOs språkbruk bidrar till förekomsten av social stratifiering eller inte och i sådant fall på vilket sätt och i vilken utsträckning.

---

⁵ Diskrimineringsombudsmannen 2012 [www]

⁶ Engelstad 2006: 60; Rosenberg 2002: 21, 96

⁷ Bergström & Boréus 2012: 358-359, 361

- Bidrar DO genom sitt språkbruk till förekomsten av social stratifiering och i sådant fall: är uppkomster av hierarkier oundvikliga i kontexten kring arbetet mot diskriminering?
- Hur bör diskurserna kring diskriminering och arbetet med att motverka dess förekomster beaktas – finns det utrymme för konstruktiva förändringar inom DOs språkbruk?

1.4 Teoretisk ansats och avgränsningar

Studien bygger inte på en konkret teori utan kretsar snarare kring en teoretisk ansats som är starkt präglad av socialfilosofiska tankegångar kopplade till poststrukturalism och queerteori med fokus på makt och normkritik, vilka beskrivs närmare i kapitel 2. Jag redogör inte för de båda inriktningarnas uppkomster utan endast i viss mån för dess förekomster och främst i korta drag för de tankegångar som är starkt kopplade till Michel Foucault och Judith Butler samt vad dessa tankegångar innebär i detta sammanhang. Tankegångarna utgör ett fundament för det analytiska ramverket utifrån vilket jag ur ett språkvetenskapligt perspektiv bearbetar studien kring delar av DOs diskursiva praktik. Genom att studera textbundet material som myndigheten har sammanställt tolkar jag uttryck och begrepp som förekommer inom ramen för DOs kunskapsproduktion.

Myndigheten har sedan sammanslagningen av de fyra ombudsmännen publicerat en rad rapporter vilka ingår i det material som finns tillgängligt för allmänheten via DOs webbplats bland broschyrer, utbildningsmaterial och andra informationssammanställningar. Av dessa rapporter har jag valt att titta närmare på en som rör romers rättigheter vilken jag finner särskilt intressant i anslutning till frågeställningarna ovan. Jag analyserar inte de grammatiska konstruktionerna i rapporten utan fokuserar på själva språkbruket som sådant.

I denna studie är det enbart DO som granskas, inga andra aktörer är relevanta i förhållande till problemformuleringen.

1.5 Metodreflektion

För att komma till insikt om huruvida DO genom sitt språkbruk bidrar till förekomsten av hierarkiska strukturer eller inte har jag valt att använda mig av en kvalitativ och högst induktiv metod vilken jag väljer att beskriva som en normkritisk diskursanalys med inriktning på maktfrågor; en lingvistiskt orienterad metod för att analysera ett specifikt språkbruk och dess bärande maktpotential.⁸ Jag talar alltså om en kritisk diskursanalys vilken jag låter präglas av de teoretiska tankegångarna som nämndes ovan. Här finns utrymme för diskussioner kring alternativa sätt att bedriva diskursiva praktiker vilket innebär att valet av metod står förenligt med

---

⁸ Bergström & Boréus 2012: 356

problemformuleringen och den teoretiska ansatsen. I samband med metodvalet har funderingarna kretsat mest kring vilken typ av diskursanalytisk inriktning som är mest lämplig för analysen, valet av den diskursanalytiska metoden som sådan var självklar redan vid problemformuleringen. Den teoretiska ansatsen präglas av filosofiska tankegångar vilka förknippas med diskursanalytiska diskussioner av olika slag inom poststrukturalism och queerteori. Många använder också diskursanalys som både metod och teori men i anslutning till denna studie används den dock enbart som ett praktiskt förfarande.⁹

Analysen kan beskrivas som postmodern med en teoretisk ansats av ifrågasättande karaktär vilken genomförs med ett kritiskt tillvägagångssätt. Jag har valt att göra denna typ av analys främst för att lyfta fram nya perspektiv på arbetet mot diskriminering och vikten av att granska och utmana verksamheter som är synonyma med DOs arbete; i detta fall utifrån de ovan nämnda idéströmningarna och den normkritik som binder dem samman. Den teoretiska ansatsen är med andra ord av avgörande betydelse för hela studieupplägget. Analysen är präglad av de teoretiska tankegångarna och kan i karaktär beskrivas som en kritisk diskussion genom vilken jag utmanar och angriper DOs språkbruk. Här görs inga anspråk på häpnadsväckande forskningsresultat med direkta svar som kan mätas och presenteras i tabeller, studien ska snarare betraktas som en utmaning där vissa begrepp och uttryck prövas och problematiseras genom en kritisk diskursanalys för att lyfta fram nya perspektiv på makt och sättet att tala om diskriminering.

En mer djupgående diskussion kring själva tillvägagångssättet följer i nästa kapitel.

1.6 Tidigare studier

Forskning som har granskats i förhållande till problemformuleringen omfattar främst litteratur av det sekundära slaget. Jag har i samband med informationsinsamlingen sökt i olika databaser efter rapporter, examensarbeten och artiklar rörande myndigheters språkbruk med särskild fokus på DO. Mycket intressant finns att läsa, där ibland olika diskursanalyser, men inget av större relevans för denna studie. En stor del av informationsinsamlingsarbetet har gått ut på att sälla ut litteratur som rör diskursanalys som metod vilken jag har bedömt som mest lärorik och relevant i anslutning till syftet med studien. Det är överlag svårt att förstå hur diskursanalyser ska omsättas i praktiken vilket innebär en del problem i förhållande till validitet och reliabilitet, jag redogör mer ingående för detta genom källkritiken i det sista kapitlet.

Den metodbok som till syvende och sist har varit till störst nytta i sökandet efter ett lämpligt sätt att gå tillväga och referensramar för vad diskursanalys innebär är *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* (2012) där redaktörerna Göran Bergström

⁹ Herz & Johansson 2013: 32, 81, 136-138

och Kristina Boréus tillsammans med en rad andra författare redogör för olika text- och diskursanalyser i både praktisk och teoretisk bemärkelse. Genom denna bok kunde jag i ett tidigt skede förstå skillnaden mellan diskursanalys och andra textanalytiska inriktningar, vilket inte alltid är helt självklart eftersom diskursanalysens innebörd som metod är omstridd och eftersom diskursanalys inte alltid kretsar kring textbundet material. Med stöd av Bergström och Boréus så innefattar diskursanalysen i denna studie textens innebördsaspekter.¹⁰

Två böcker som kretsar kring intersektionalitet har haft stor betydelse för mitt sätt att identifiera och problematisera uttrycksätt och begrepp: *Intersektionalitet – Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap* (2005), skriven av Paulina de los Reyes och Diana Mulinari samt: *Organisering och intersektionalitet* (2007), skriven av Ulla Eriksson-Zetterquist och Alexander Styhre. Båda dessa böcker har vidgat mitt sätt att tänka analytiskt genom att visa hur det går att kombinera olika synsätt för att uppnå en mer djupgående förståelse för ett givet problem och hur det går att angripa detta problem genom att skifta mellan olika teorier. De har också breddat min förståelse för hur olika makstrukturer gestaltar sig och hur relationen mellan kunskap och makt kan ta sig uttryck. Böckerna är starkt kopplade till genusvetenskap och feministisk teori och denna studie kan beskrivas ha en queerfeministisk agenda i den bemärkelsen att jag angriper olika begrepp som jag finner problematiska utan att analysen i sig är särskilt präglad av intersektionalitet. Genom ett intersektionellt perspektiv kan jag se hur relationer mellan normer, institutionella praktiker och individuella handlingar konstitueras samtidigt som jag vidgar ramen för samhällskritik.¹¹

Det som har haft störst betydelse för analysen är de tankegångar som ligger till grund för den teoretiska ansatsen med fokus på makt och normkritik. Foucault talade om makt som en konstruktiv kraft genom vilken vi har skapat varaktiga sociala ordningar av det mer positiva slaget och det är genom exempelvis uppfostrande makt vi formas till självständiga individer. I makten finns potential att skapa ett öppet samhälle med reflekterande människor och genom olika former av maktstrukturer kan vi underbygga konstruktiva relationer mellan enskilda individer av olika slag.¹² Butler talar också om makt som något konstruktivt i den bemärkelsen att det är genom maktstrukturer diskurser träder fram inom vilka talet om något föranleder normer och därför kan vi genom dessa maktstrukturer också söka förändringar genom att tala om detta något på ett sätt som påverkar våra uppfattningar om vad som är att betrakta som eftersträvansvärt. Det är genom makten vi formar våra identiteter och förhåller oss till andra människor, men det är också tillsammans med

---

10 Bergström & Boréus 2012: 26, 353-355

11 de los Reyes 2005: 07-09; Eriksson-Zetterquist & Styhre 2007: 12-13

12 Börjesson & Rehn 2009: 51; Engelstad 2006: 57-58; Lenz Taguchi 2014: 58-59

andra människor vi legitimerar makten vilket innebär att vi trots denna komplexitet alltid har möjligheter att frambringa positiva förändringar genom att ständigt utmana institutionella och samhälleliga normer.¹³

Dessa tankegångar kring makt som något högst produktivt i positiv bemärkelse ligger i linje med frågeställningarna i problemformuleringen: Finns det utrymme för konstruktiva förändringar inom DOs språkbruk? Hur bör diskursen kring arbetet mot diskriminering beaktas; är det rimligt att tala om diskriminering på andra sätt än genom DOs uttryck och begrepp?

Butler är särskilt uppmärksam för "den heterosexuella matrisen" genom vilken hon söker beskriva hur samhället är uppbyggt kring en fundamental heteronorm. Vi "gör" *det normala* genom att följa ett visst handlingsmönster där vi rättar oss efter särskilda förväntningar i givna sammanhang: en kvinna är en kvinnlig människa med ett kvinnligt kön som begär en man som är en manlig människa med ett manligt kön och vice versa. Det ena särskiljs från det andra och den naturliga och moraliska utgångspunkten är att dessa motpoler dras till varandra genom ett heterosexuellt begär.¹⁴ Andemeningen i detta är att allting hela tiden kretsar kring det normala som särskiljs från *det avvikande* som i sin tur ofta styrs mot det som majoriteten betraktar som eftersträvansvärt, inte minst i fall där inkludering är det drivande syftet. Denna tankelinje återfinns även hos Foucault där han pekade på förhållandet mellan norm och makt genom att beskriva hur normaliserings- och stigmatiseringsprocesser är maktutövningar som grundar sig på samhälleliga normer kring det naturliga och normala som i sin tur legitimerar en ordning som utesluter enskilda individer vilka betraktas som avvikande.¹⁵

Det är viktigt att störa dessa normaliseringstendenser för att inkludera alla och tillintetgöra bilden av ett antingen/eller eftersom den genererar hierarkier. Diskursiva regimer har en förmåga att alstra motdiskurser vilka genererar utveckling – ofta i positiv bemärkelse.¹⁶ Det är främst maktens potential att frambringa motstånd som är det bärande argumentet för den teoretiska ansatsen i denna studie.

1.7 Disposition

I kapitel 2 följer en redogörelse för det analytiska ramverket. I kapitel 3 avhandlas själva analysen. Avslutningsvis följer i kapitel 4 en sammanfattning av slutsatserna och de problem som har förekommit i samband med studien.

---

13 Eriksson-Zetterquist & Styhre 2007: 41-42; Lenz Taguchi 2014: 57-58

14 Eriksson-Zetterquist & Styhre 2007: 148-150

15 de los Reyes 2005: 42-43

16 Berg & Wickman 2010: 29-30; Lenz Taguchi 2014: 167-168

2 Analytiskt ramverk

Följande kapitel inleds med en diskussion kring den teoretiska ansatsen med förklaringar till de postmoderna inriktningarna. Därefter följer en beskrivning av vad kritisk diskursanalys innebär. Efter denna beskrivning följer en kortare redogörelse för informationen som utgör underlaget till analysen med en beskrivning av det praktiska tillvägagångssättet. Avslutningvis följer en diskussion kring de begrepp vilka förekommer som analytiska verktyg.

2.1 Teoretisk diskussion

Poststrukturalistiska och queerteoretiska idéströmningar är invecklade och svårdefinierade vilket betyder att de också är svårplacerade. De förknippas ofta med diskursbegreppet i olika lingvistiska sammanhang men utgör samtidigt viktiga delar av offentliga debatter kring olika sociala problem vilket innebär att teorierna kan placeras i trakterna kring humaniora och samhällsvetenskap.¹⁷ Queerteorierna härstammar från de poststrukturalistiska tankegångarna och gemensamt för de båda inriktningarna är det kritiska förhållningssättet till de praktiker vi ägnar oss åt i vår sociala samvaro där vi lever och verkar genom olika former av kommunikation.¹⁸ Jag har i föregående kapitel redogjort i stora drag för hur de båda idéströmningarna är kopplade till Foucault och Butler och kommer, som tidigare nämnts, inte att redogöra för hur dessa inriktningar har tillkommit genom historien utan snarare hur de är relevanta i detta sammanhang.

2.1.1 Makt och performativitet

Foucaults tankegångar kretsar mycket kring de diskurser som konstitueras i sociala sammanhang genom olika aktörers handlingar vilka är analyserbara genom sina regelbundenheter; språket är precis som människan en historisk produkt som kan studeras och förklaras genom analyser. Foucault beskriver diskurserna som språkliga fabrikationer vilka ger upphov till hierarkier, ofta som en del av någon slags maktutövning med förbindelser till statliga institutioner.¹⁹

Makt produceras av enskilda individer genom en kollektiv mentalitet som ger upphov till särskilda sätt att beskriva verkligheten på. Dessa utsagor blir dominanta genom att vi accepterar dess språkliga innebörder och maktordningar uppstår genom att vi regelbundet återanvänder uttryck och begrepp vilket innebär att vi också förtrycker oss själva. Foucault betraktade dock makt som något konstruktivt. Genom analyser av maktutövningar går det att studera hur maktordningar

---

17 Berg & Wickman 2010: 48-49; Bergström & Boréus 2012: 356; Herz & Johansson 2013: 11

18 Berg & Wickman 2010: 28-29; Eriksson-Zetterquist & Styhre 2007: 42; Herz & Johansson 2013: 77, 135-136

19 Herz & Johansson 2013: 81-82

uppstår och genom en kritisk förhållning till de språkliga fabrikationerna går det att hämma hierarkier och underbygga ett produktivt förhållande i positiv bemärkelse människor emellan.²⁰

Även Butlers tankegångar kretsar kring språkliga och sociala företeelser. Kategorier och identiteter konstrueras i dessa sammanhang genom begrepp, uttryck och handlingar som reproduceras genom performativa handlingar. Butler menar att de normer vi ständigt bekräftar genom att "spela med" antar en bestämmande karaktär; det som betraktas vara normalt blir en kraftmagnet som liksom tvingar oss att gruppera oss i led om kön, klass, etnicitet och så vidare. Inom queerteorin brukar denna heteronorm, som tidigare nämdes, beskrivas som den heterosexuella matrisen; människan som subjekt frambringas genom makt och makten alstras genom diskurser inom vilka det normala blir en skiljelinje mellan det tillåtna och det förbjudna.²¹

Det finns en riktlinje i Butlers tankegångar som är av yttersta relevans i förhållande till denna studie: hennes motstånd gentemot befintliga kategorier som konstruerats genom denna matris. Dessa genererar hierarkier där det som betraktas vara avvikande exkluderas från olika sociala sammanhang eftersom det upplevs som perverst. Genom Butlers språkfilosofiska diskussioner framträder en tydlig vilja att förändra; att inkludera genom ett mer konstruktivt språk som ständigt måste förnyas för att begreppen inte ska bli hegemoniska. Precis som Foucault ser hon alltså i makten något konstruktivt, det går att använda makt till att hämma hierarkier och främja inkludering.²² Butlers teoretiska idéer bär tydliga spår av Foucaults tänkande, inte minst i anslutning till diskursbegreppet där hon utgår ifrån Foucaults resonemang och utvecklar egna teorier kring heteronormativitet. Fokus ligger på kommunikation, det är inställningen till språket som binder de två teoretiska inriktningarna samman, men också den kritiska attityden gentemot det normativa tänkandet.²³

Det är genom dessa teorier kring makt och performativitet som jag grundar min teoretiska ansats på, det är med en normkritisk attityd som jag granskar delar av DOs kunskapsproduktion. Jag lyfter fram relevanta delar av teorierna främst genom diverse källor kopplade till litteratur som rör poststrukturalism och queerteori, snarare än direkt till Foucault och Butler själva. Den samhällskritiska utgångspunkten återfinns även i mitt tillvägagångssätt. Jag vill veta om DO genom sitt sätt att tala om diskriminering av romer konstituerar hierarkiska strukturer eller inte, och om så är fallet vill jag veta om det finns utrymme för konstruktiva förändringar. Med den teoretiska ansatsen söker jag insikt om detta genom en kritisk diskursanalys.

---

20 Engelstad 2006: 57-58; Herz & Johansson 2013: 88, 90-91; Lenz Taguchi 2014: 58-59

21 Herz & Johansson 2013: 137-138, 140-141

22 Herz & Johansson 2013: 147-148; Lenz Taguchi 2014: 148-149

23 Berg & Wickman 2010: 30, 32, 42-43; Herz & Johansson 2013: 135, 138, 140

2.2 Kritisk diskursanalys

En diskurs kan beskrivas som en arena inom vilken olika parter utifrån särskilda förhållningar talar om något på ett specifikt sätt och också utelämnar vissa aspekter av det som avhandlas i en slags motstridig samproduktion. I förhållandet mellan dessa handlande parter upprättas och reproduceras ett språk i vilket maktstrukturer kan urskönjas.²⁴

Själva diskursbegreppet utgör centrala delar av poststrukturalismen och queerteorin. Foucault använde det dels för att beskriva innebörden av skriftliga fraser och uttryck och dels för att mer konkret förklara själva meningen med talakter, gester och andra kommunikativa handlingar i sociala sammanhang, han visade genom begreppet hur vi påverkas av historien och hur kunskap produceras i relation till olika maktutövningar. Butler använder det för att beskriva hur våra uppfattningar om verkligheten konstitueras i sociala sammanhang genom performativa handlingar och sedan placeras i en hierarkisk ordning genom våra förväntningar vilka i sin tur genererar utestängningsmekanismer där det avvikande, det vill säga: det som inte stämmer överens med våra uppfattningar om vad som är normalt, exkluderas.²⁵

Kritisk diskursanalys brukar beskrivas som den andra generationen inom den diskursanalytiska traditionen och förknippas ofta med Norman Faircloughs textorienterade angreppssätt vilket många gånger beskrivs som en uppsättning riktlinjer snarare än som en enhetlig metod. Det är viktigt att understryka att kritisk diskursanalys inte är en del av poststrukturalismen utan den härstammar från den kritiska teorin med rötter i marxistisk tradition, Fairclough är visserligen inspirerad av Foucault men tar ingen teoretisk ställning.²⁶

Fairclough beskriver diskurser som "sociala praktiker" – ett centralt begrepp inom kritisk diskursanalys – där olika kunskapsproduktioner växelverkar i ett större sammanhang. Kunskap konstitueras och reproduceras först i en diskursiv praktik, i det här fallet genom DOs sammanställning av rapporten om romers rättigheter i vilken ett särskilt språkbruk framträder. Myndighetens sätt att tala om kränkningar påverkar och påverkas sedan av andra kunskapsproduktioner i diskursen kring arbetet mot diskriminering.²⁷

Faircloughs angreppssätt innefattar tre dimensioner: texten, den diskursiva praktiken och den sociala praktiken. Texten är resultatet av den diskursiva praktiken där information konsumeras och produceras samt distriuberas. Den sociala praktiken är sammanhanget inom vilket det som har producerats sätts i förbindelse med andra kunskapsproduktioner.

---

24 Foucault 2008: 181-182

25 Berg & Wickman 2010: 28-29

26 Bergström & Boréus 2012: 356, 358; Winther Jørgensen & Phillips 1999: 66, 69, 71, 93

27 Bergström & Boréus 2012: 356-357, 374-375; Winther Jørgensen & Phillips 1999: 71

DOs kunskapsproduktion om romers rättigheter utgör en del av diskursen kring arbetet mot diskriminering vilket i det här fallet innebär att den sociala praktiken också innefattar en samhällelig nivå. De aspekter av den kritiska diskursanalysen som jag väljer bort är kopplade till den diskursiva praktiken. Informationskonsumtionen bakom uppkomsten till rapporten och distributionen av den faller bortom relevansen för denna studie och lämnas därför därhän. Däremot är själva framställningen och det slutliga resultatet av intresse. Fokus ligger alltså på det textbundna materialet och dess eventuella konsekvenser på samhällelig nivå. I Faircloughs kritiska diskursanalys ingår dessa dimensioner som mer eller mindre lika viktiga aspekter men fokus läggs vid hur de diskursiva praktikerna reproducerar och konstituerar normer.²⁸

2.2.1 Informationsunderlag

Analysen har två spår som går från frågeställningarna i problemformuleringen till sammanfattningen av slutsatserna vilka jag följer genom Faircloughs riktlinjer. Det ena är kopplat till det textbundna materialet som utgörs av rapporten om romers rättigheter och språkbrukets eventuella konsekvenser, det andra är kopplat till komplexiteten i arbetet mot diskriminering och myndighetens roll som normbärare i den performativa akten kring "det normala" med fokus på institutionell makt. Jag väljer att lägga mindre vikt vid texternas praktiska upplägg, såsom grammatik och sammanhanget mellan satser, och lägger större vikt vid återkommande begrepp och sådant som inte sägs, fokus ligger på själva språkbruket och dess eventuella konsekvenser på samhällelig nivå. Mitt intresse är med andra ord riktat framför allt på den sociala praktiken. Jag identifierar begrepp och uttryck i rapporten som jag sedan analyserar utifrån ett normkritiskt perspektiv. Sådant som inte sägs är det jag tolkar som andemeningen mellan raderna i texten.

2.2.2 Begreppsdiskussion

En rad begrepp och uttryck återkommer frekvent i analysen, en del av dessa förekommer i DOs rapport och utgör en del av själva analysunderlaget, övriga förekommer i samband med den teoretiska ansatsen och används som analytiska verktyg. För att undvika missförstånd vill jag en gång för alla klargöra vad *jag* menar när jag använder dessa analytiska verktyg och jag vill också poängtera att de begrepp och uttryck som utgör underlaget för analysen granskas utifrån *mina* tolkningar av andemeningen i dess språkliga sammanhang. De begrepp vilka jag använder som analytiska verktyg redogör jag för här, de som förekommer som analysunderlag redogör jag för i introduktionen av analysen.

---

28 Bergström & Boréus 2012: 374-375; Winther Jørgensen & Phillips 1999: 74-76

Ett av de mest förekommande begreppen i analysen är olika variationer av "heteronorm" vilket jag främst använder som analytiskt verktyg för att beskriva det normala och stigmatiseringen av det som avviker. När jag talar om *heteronorm* menar jag uppfattningar, förväntningar och krav på hur något är och/eller bör vara, ett slags tillstånd vilket kan beskrivas som ett luftslott eller ett skådespel eftersom det är en illusion. Den normala utgångspunkten existerar egentligen inte utan är blott en föreställning om att något är naturligt, det kan vara föreställningar om hur ett idylliskt samhälle ser ut eller vad människor överlag ska tycka och tänka i frågor som rör sexualitet, sociala relationer eller livstil.²⁹

Majoritetssamhället utgör en heteronorm mot vilken DO i arbetet mot diskriminering av romer styr de enskilda individer som har upplevt kränkningar, det vill säga: genom att inkludera de som avviker söker myndigheten motverka förekomsten av diskriminering. Detta inkluderingsarbete bär drag av *normalisering* eftersom majoriteten står som utgångspunkt.

Foucault menade att normalisering innebär att styra handlingar, rörelser och människor mot en optimal modell som har ställts upp som eftersträvansvärd i ett givet sammanhang. Denna modell kan beskrivas utgöra en regel för och/eller en förväntning om hur något bör vara, med andra ord: underförstådda koder efter vilka en norm konstitueras genom ständiga upprepningar. Denna norm kan beskrivas utgöra en skiljelinje mellan normalt och avvikande och den/det som inte motsvarar förväntningarna kan anpassas genom en normaliseringsprocess.³⁰ Butler menar att vi *gör* det normala genom att spela med, vi reproducerar normen genom att agera på vissa sätt som motsvarar förväntningarna i en särskild kontext, normen kring det normala bekräftas genom "performativa handlingar".³¹

Jag använder begreppet "normalisering" som ett analytiskt verktyg för att beskriva den process i vilken DO söker motverka diskriminering genom att styra enskilda individer mot den heteronorm som utgörs av majoritetssamhället.

2.2.3 Tillvägagångssätt

Jag kommer att använda den kritiska diskursanalysen främst som referensram. Jag tilltalas av dess ambition att förändra. Även i poststrukturalistisk diskursanalys med ett foucauldianskt perspektiv återfinns denna ambition men kritisk diskursanalys är mer lingvistiskt orienterad vilket i det här fallet lämpar sig bättre.³² Faircloughs tredimensionella diskursindelning utgör riktlinjer efter vilka jag strukturerar analysen. Det kan vara på sin plats att här tydliggöra några grundläggande

---

29 Se diskussionen kring tidigare studier i kapitel 1.

30 Foucault 2010: 70-71

31 Se den teoretiska diskussionen kring makt och performativitet ovan.

32 Bergström & Boréus 2012: 358

skillnader mellan den teoretiska ansatsen och den kritiska diskursanalysen. Faircloughs inställning till makt skiljer sig från den delad av Foucault och Butler, han manar till förändring med syfte att motverka maktordningar genom att synliggöra dem medan Foucault och Butler snarare manar till motstånd genom makt. Jag kombinerar den kritiska diskursanalysen med de teoretiska tankegångarna för att min analys inte ska stagnera på själva textnivån utan istället ge utrymme för samhällskritiska diskussioner.³³

Analysen är uppbyggd enligt arbetsmodellen nedan.

- Texten presenteras i korta drag utifrån problem, syfte och slutsatser för att ge en förståelse för dess uppkomst och förekomst. De begrepp och uttryck som utgör framträdande delar av analysunderlaget förklaras genom en kontextuell inramning.
- De begrepp och uttryck som lyfts fram analyseras utifrån ett kritiskt perspektiv. Fokus ligger på själva språkbruket, det är alltså ordval, kategoriseringar, identitetsbeskrivningar och sådant som inte sägs som är det väsentliga, med andra ord: textens andemening.
- Avslutningsvis följer en normkritisk diskussion kring språkbruket. Här ligger fokus på språkets makt, DOs kunskapsproduktion och eventuella konsekvenser av myndighetens språkbruk. Det samlade resultatet av tolkningarna redovisas sedan i det sista kapitlet.

Texten och den diskursiva praktiken avhandlas genom en presentation av rapporten där dess tillblivelse beaktas och där begrepp och uttryck identifieras vilka jag anser är bärande för slutproduktionen och andemeningen som sådan. Dessa begrepp och uttryck analyseras sedan med fokus på själva språkbruket. Jag vill än en gång understryka att jag använder Faircloughs tredimensionella diskursanalys främst som riktlinjer efter vilka jag styr analysen, dels för att underlätta det praktiska arbetet och dels för att strukturera redovisningen av det.

---

33 Herz & Johansson 2013: 28-31

Detta kapitel inleds med en kortare presentation av det analytiska underlaget. Därefter följer en introduktion av själva analysen med en redovisning av de begrepp och uttryck som kommer att lyftas fram. Analysen kretsar först kring uttrycket "romer som grupp" och sedan kring begreppet "majoritetssamhälle". Avslutningsvis följer en diskussion kring kunskap och makt.

3.1 Textpresentation

Enligt internationella rapporter från olika organ, myndigheter och ideella organisationer utsätts romer för allvarliga kränkningar över hela Europa. I Sverige utestängs enskilda individer från olika delar av samhället, såsom bostads- och arbetsmarknad, vilket innebär en kränkning av de mänskliga rättigheterna. För att se hur arbetet mot denna typ av diskriminering har utvecklats och ytterligare kan förbättras har DO framtagit en rapport i vilken myndigheten beskriver hur diskrimineringen utgör ett demokratiskt problem eftersom den tillintetgör principen om allas lika värde och rättigheter.³⁴ Syftet med rapporten är att komma till insikt om vad som krävs för att motverka diskriminering av detta slag och främja diskriminerade individers upprättelse genom lag. En del av kunskapsproduktionen kring juridiken som verktyg och dess begränsningar går ut på att sammanställa och redogöra för de anmälningar som inkommit till myndigheten i fall rörande diskriminering av romer samt dess efterföljande domar och förlikningar. Rapporten består av tre delar med en första i vilken enskilda diskrimineringsärenden och dess efterföljder beskrivs. Här redovisas också i vilken utsträckning kränkta individer anmäler, hur dessa och de som inte anmäler ska skyddas från fortsatt diskriminering och hur utrymmet för mänskliga rättigheter kan främjas. Den andra delen innehåller en genomgång av bland annat forskning kring relationen mellan individuella kränkningar och diskriminerande strukturer. Materialet utgörs främst av kränkta individers anmälningar med efterföljande juridiska processer samt dialogen mellan enskilda individer och DO. I den avslutande delen sammanfattas ovan nämnda delar genom en diskussion kring slutsatserna.³⁵

Jag har nu i stora drag sammanfattat hur själva analysunderlaget ser ut och jag kommer eftersom att beskriva delar av innehållet mer ordagrant genom att lyfta fram citat för att visa hur språkbruket kan se ut samt hur och vad jag problematiserar. Själva analysen som sådan består främst av en genomgående teoretisk diskussion där dessa exempel ibland styckas upp och görs om, och ibland

---

34 Diskrimineringsombudsmannen 2011: 05, 09

35 Diskrimineringsombudsmannen 2011: 13, 17, 37

diskuteras och analyseras genom kritiska reflektioner som grundar sig på de tankegångar som utgör den teoretiska ansatsen. Jag redogör inte för rapportens grafiska formgivning eller min uppfattning kring dess fysiska förekomst trots att färger, typsnitt och design överlag är ett resultat av den diskursiva praktiken som kan vara en viktig del av kunskapsproduktionen och som i andra sammanhang kan utgöra en relevant del av ett analysunderlag. Här ligger fokus på texten. Det är bärande begrepp och uttryck samt textens innebörd som är relevant i detta sammanhang.

En del av problembilden som jag avhandlar genom analysen är det faktum att de begrepp och uttryck som jag har valt att problematisera inte presenteras, förklaras eller problematiseras av myndigheten. En förklaring till detta kan vara att dessa är så vanligt förekommande i diskursen kring diskriminering av romer att de inte uppmärksammas av myndigheten, vilket desto mer relevansgör förekomsten av denna studie. De begrepp och uttryck som jag har valt att problematisera förekommer inte i de andra rapporterna utan representerar en problembild som uppstår i samband med myndighetens arbete mot diskriminering av romer. Det är förekomsten av dessa i rapporten om romers rättigheter som granskas i analysen, inte dess eventuella förekomster i andra sammanhang.

3.2 Analysintroduktion

Rapporten om romers rättigheter utgör en del av den kunskapsproduktion som förekommer i ledet av DOs arbete mot diskriminering. Inom den diskursiva praktiken som denna kunskapsproduktion innebär förekommer grupperingar och identitetsbeskrivningar vilket är ett sätt för myndigheten att hantera sin verksamhet. Eftersom DOs institutionella verksamhet innebär en ständig organisering där begrepp och uttryck upprättas och reproduceras i förhållande till ett givet sammanhang är det rimligt att anta att dessa grupperingar och identitetsbeskrivningar inte alltid fyller en konstruktiv funktion. Därför är det viktigt att granska dessa sammanhang och söka identifiera begrepp och uttryck som kan vara mindre fördelaktiga i arbetet mot diskriminering, även om de inte förekommer särskilt ofta, det kan räcka med en gång.

Jag vill börja med att redogöra för några återkommande begrepp och uttryck som jag finner problematiska. Eftersom jag vill lyfta fram nya perspektiv på arbetet mot diskriminering har jag valt att lämna ett stort utrymme för teoretiska diskussioner kring dessa begrepp och uttryck snarare än att lyfta fram ett överflöd av exempel, med andra ord: genom några väl valda exempel för jag en genomgående analytisk diskussion med kritiska reflektioner kring DOs språkbruk.

Jag har valt att lyfta fram ett uttryck som jag anser är ytterst problematiskt: "romer som grupp". Att tala om romer och/eller etniska minoriteter är fullt rimligt i det här sammanhanget, men

när talet kretsar kring *romer som grupp* skapas en märklig kontrast till arbetet mot diskriminering eftersom det beskriver romer som avvikande. Att tala om romer och/eller etniska minoriteter är mer neutralt i den bemärkelsen att det är benämningar som beskriver dels en etnisk tillhörighet och dels en minoritetsbefolkning, att tala om romer som grupp; bögar som grupp; svarta kvinnor som grupp och så vidare, blir problematiskt eftersom det ger upphov till bilder av homogena folksamlingar där *De Andra*, exempelvis romer, utgör en anonym kontrast till det offentliga *Oss*. Här uppstår en paradox: å ena sidan kan identitetsbeskrivningar vara problematiska eftersom enskilda individer tillskrivs särskilda egenskaper, å andra sidan kan grupperingar av det ovan nämnda slaget vara problematiska eftersom de kan innebära motsatsen till dessa tillskrivningar där enskilda individer dras över en kam utan hänsyn till individuella drag. Detta understryker den komplexitet som DOs verksamhet innefattar, varför det också är viktigt att granska den.

DO använder en rad begrepp och uttryck som bekräftar skiljelinjen mellan romer och andra representanter för samhället, vilket också innebär att myndigheten reproducerar den. Ett av dessa uttryck som jag har valt att lyfta fram är "i förhållande till". Detta uttryck förekommer i samband med beskrivningar där romer ställs i kontrast till majoritetsbefolkningen. Istället för att utgå ifrån att romer har samma rättigheter som alla andra så jobbar myndigheten med att romer ska ha samma rättigheter *i förhållande till* majoritetsbefolkningen. Det kan vid en första anblick verka långsökt, men det är viktigt att våga närma sig även denna typ av uttryck som kan tyckas vara harmlösa. Naturligtvis anser DO att romer i egenskap av människor bär samma värde som alla andra, men genom att upprepa denna fras så bekräftar och reproducerar myndigheten en skiljelinje som är onödig, jag kommer att tydliggöra hur jag menar genom att lyfta fram exempel i analysen.

Ett begrepp som förekommer kontinuerligt i olika variationer genom hela rapporten är "samhälle". En av dessa varianter är "majoritetssamhälle" som inte förekommer mer än vid några enstaka tillfällen men som ändå utgör en väsentlig del av myndighetens beskrivning av arbetet mot diskriminering av romer och därför också underlaget i analysen som följer. I samband med detta arbete och talet om diskriminering överlag är det rimligt att anta att detta begrepp är mer eller mindre förekommande eftersom diskriminering kan förekomma i relationer mellan olika minoriteter och/eller mellan minoriteter och majoriteter, inte minst i relationen mellan majoritetsbefolkning och minoritetsbefolkningar. Ett samhälle kan beskrivas vara i stort sett vad som helst som innefattar någon slags gemenskap i vilken sociala relationer förekommer. Det är först när flera slag av gemenskaper av en eller annan anledning betraktas utgöra kontraster till varandra som "majoritetssamhälle" är ett brukbart begrepp, där ett av dem uppnår ett flertal enskilda individer och ett annat eller flera andra uppnår ett mindretal av enskilda individer. I DOs beskrivning av arbetet mot diskriminering av romer är majoritetssamhället en utgångspunkt vilken enligt min tolkning inte

bara utgör en kontrast till minoritetssamhällen utan också en referenspunkt till vilken olika minoriteter – i detta fall kränkta romer – knyts; inte för att romerna är en mindre del av Sveriges befolkning i social relation med övrig befolkning, utan snarare för att majoritetssamhället representerar ett eftersträvansvärt mål. I analysen förklarar jag närmare hur jag menar.

3.3 Romer som grupp

Uttrycket används första gången i samband med DOs bakgrundsbeskrivning där myndigheten redogör för delar av det arbete som den tidigare Ombudsmannen mot etnisk diskriminering utförde under åren 2002-2003, bland annat något som kallades för "romaprojektet". Detta arbete redogjordes av den tidigare ombudsmannen i en rapport som heter: *Diskriminering av romer i Sverige*. DO sammanfattar rapportens resultat.

[...] Rapporten betonade också betydelsen av mobilisering av romska representanter. Den allvariga situation som synliggjordes med rapporten menades kunna motivera särskilda åtgärder för att romer som grupp ska komma ikapp och inte förbli i ojämlik ställning i förhållande till majoritetsbefolkningen.³⁶

Här talar myndigheten om resultaten av ett tidigare arbete med hänvisningar till den rapport där resultaten har sammanställts. I den rapporten förekommer uttrycket "romer som grupp" vilket betyder att delar av det språkbruk som användes av den tidigare Ombudsmannen mot etnisk diskriminering reproduceras genom DOs upprepningar. Eftersom det är DOs språkbruk och dess eventuella konsekvenser som granskas i denna studie kommer jag inte att gå in i detalj på det tidigare arbetet som redovisas i den rapporten.³⁷ DO beskriver hur detta tidigare arbete har lagt grunden för ett fortsatt arbete mot diskriminering där myndigheten har utvecklat de angreppssätt som konstituerades genom romaprojektet. I ledet av denna diskursiva praktik återanvänds begrepp och uttryck som bland annat "romer som grupp".³⁸

Vid en första anblick kan bruket av detta uttryck verka oproblematiskt även när det sätts samman med andra uttryck som jag har lyft fram som problematiska. "Romer som grupp" används i kombination med uttrycket "i förhållande till" vilket innebär att romer placeras i en grupp som ställs i kontrast till majoritetsbefolkningen. Detta kan betraktas vara rimligt i anslutning till DOs verksamhet eftersom myndigheten grupperar och kategoriserar uppgifter för att organisera sitt arbete, men det innebär också vissa problem. Denna gruppering innebär att människor med romsk

---

36 Diskrimineringsombudsmannen 2011: 10

37 Se länken till rapporten under *Nätvägar* i referenslistan.

38 Diskrimineringsombudsmannen 2011: 10-11

tillhörighet målas upp som en homogen samling vilken inte tillhör "det vanliga". Det innebär en risk för att enskilda individer införlivar bilden av sig själva som avvikande genom DOs beskrivningar, vilket kan innebära att de ser sig själva som otillräckliga och därmed bekräftar förväntningarna kring heteronormen vilket i sin tur innebär att myndighetens arbete får motsatt verkan.³⁹

Problemet med den första användningen av uttrycket är att bakgrunden till dess förekomst saknas. Det går att utläsa att uttrycket har hämtats från ett tidigare myndighetsarbete och att detta arbete kretsade kring en verksamhet vars syfte var att förebygga diskriminering och att det reproduceras i ett sammanhang vars syfte är detsamma. Ingen förklaring till uttrycket erbjuds, inte heller någon problematisering, vare sig i DOs rapport eller i den rapport som publicerades av Ombudsmannen mot etnisk diskriminering. Jag har sökt efter uttrycket i FNs konventioner men där används istället begrepp och uttryck som "rasgrupper"; "minoritetsgrupper"; "etniska grupper"; "nationella grupper"; "religiösa grupper"; "urbefolkning" och "persongrupp av viss hudfärg". Dessa beskrivningar är inte problematiska på samma sätt eftersom de inte förekommer i variationer om *romer som grupp*, *muslimer som grupp*, *greker som grupp*, *mörkhyade som grupp* och så vidare, det vill säga: det är inte begrepp och uttryck som innebär att individer framställs som en homogen samling.⁴⁰ Jag har också utan resultat sökt efter uttrycket på andra håll, bland annat i Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter, vilket betyder att det inte finns någon praxis kring eller sedvanerättslig förklaring till bruket av det. Det är rimligt att anta att det helt enkelt inte har framgått hos myndigheten att uttrycket kan utgöra ett problem. Jag kommer att lyfta fram fler exempel och problematisera dem.

Det lilla stycket som jag har citerat ovan kan istället skrivas på detta sätt utan problem och utan att andemeningen förvrängs:

Rapporten betonade också betydelsen av mobilisering av romska representanter. Den allvarliga situation som synliggjordes med rapporten menades kunna motivera särskilda åtgärder för att säkerställa alla människors lika värde. Enskilda individer som upplever och/eller har upplevt kränkningar ska inte ha sämre förutsättningar än andra eftersom mänskliga rättigheter gäller både minoriteter och majoriteter.

DO beskriver hur romer har missgynnats i olika sammanhang genom historien. Enskilda individers möjligheter att röra sig fritt och att vara delaktiga i samhället i allmänhet har begränsats på grund av

---

39 Engelstad 2006: 58

40 Se Artikel 26(2) i FNs allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna; Artikel 13 i den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter; Artiklar 1(4), 2(2), 4 och 7 i den internationella konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering; Artikel 18(2) i det fakultativa protokollet till konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning; Artikel 17, 29(1) och 30 i konventionen om barnets rättigheter samt Artikel 29(1) i det fakultativa protokollet angående barns indragning i väpnade konflikter.

förföljelse och rasism, romer har tvångsassimilerats och osynliggjorts. Med juridiken som verktyg söker myndigheten samhällsförändringar som leder till ökat utrymme för mänskliga rättigheter. DO förklarar hur de samhälleliga normerna kring minoriteter är en av de tyngsta orsakerna till att diskriminering av romer förekommit och fortfarande i hög utsträckning förekommer. Myndigheten har utvecklat olika arbetssätt för att motverka kränkningar av enskilda individer med romsk tillhörighet, bland annat genom att sprida kunskaper bland romer om mänskliga rättigheter och skydd mot diskriminering. En av myndighetens ståndpunkter är att kunskapsutveckling och kunskapsspridning är en av de viktigaste komponenterna för att väcka intresse och initiera förståelse för omfattningen av mänskliga rättigheter hos romerna själva. Detta kan göras genom att samla enskilda individer med romsk tillhörighet i verksamheter kring diskriminering och de problem det innebär. Genom kunskapsspridning hoppas myndigheten att fler romer ska känna förtroende för DO och andra myndigheter samt rättsväsendet och inse betydelsen av juridiken som verktyg och vikten av att anmäla upplevd diskriminering.⁴¹

[...] Ombudsmannen mot etnisk diskriminering kom fram till att den inte kan förvänta sig att romer anmäler diskriminering utan kunskap om rättigheter och tillit till myndigheter. Romaprojektet bidrog till att Ombudsmannen mot etnisk diskriminering identifierade ett antal strukturella hinder som bidrar till den missgynnade ställning romer har i förhållande till majoritetsbefolkningen och som vidmakthåller marginaliseringen av romer som grupp.⁴²

Även här används uttrycket "romer som grupp" i samband med "i förhållande till". De enskilda individer som har utsatts för kränkning på grund av sin romska tillhörighet placeras i en grupp vilken skiljer sig från de som inte har diskriminerats och de som inte är romer och/eller utgör en minoritet, utgångspunkten utgörs av majoritetssamhället. De som diskriminerar är en del av detta samhälle i vilket DO och andra myndigheter också påträffas samt det juridiska systemet, alltså: "romer som grupp" å ena sidan och majoritetsbefolkningen å den andra. Den avvikande gruppen beskrivs som en homogen samling individer utan kunskaper kring mänskliga rättigheter vilken saknar förtroende för myndigheter och denna grupp placeras genom beskrivningen i periferin av det svenska samhället.⁴³ Hur kan beskrivningen av problemet göras annorlunda? Det går exempelvis att tala om en nationell minoritet eller om enskilda individer med romsk tillhörighet eftersom det är mer neutrala beskrivningar. Uttrycket "nationell minoritet" är dynamiskt i den bemärkelsen att det beskriver en heterogen samling enskilda individer i minoritet som trots sin etniska tillhörighet

---

41 Diskrimineringsombudsmannen 2011: 17-19

42 Diskrimineringsombudsmannen 2011: 18

43 Diskrimineringsombudsmannen 2011: 17-18

skiljer sig åt sinsemellan medan uttrycket "romer som grupp" är mer statiskt eftersom det beskriver en homogen samling romer som alla tillskrivs samma egenskaper. Detta är inte syftet med beskrivningen, men det är likväl viktigt att problematisera den.

Här är ett exempel på hur den kan se ut istället.

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering kom fram till att den inte kan förvänta sig att enskilda individer anmäler diskriminering utan kunskap om rättigheter och tillit till myndigheter. Romaprojektet bidrog till att

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering identifierade ett antal strukturella hinder som bidrar till en missgynnande ställning för enskilda individer med romsk tillhörighet som inte är förenlig med de rättigheter som tillkommer alla människor och som vidmakthåller marginaliseringen av den nationella minoritet som dessa missgynnade individer anser sig tillhöra.

Denna beskrivning bär samma andemening men är neutral i den bemärkelsen att enskilda individer inte placeras i en grupp som står i förhållande till något *normalt* och där utgångspunkten är att alla människor redan har samma rättigheter, därför behöver inte enskilda individer beskrivas *i förhållande till* dessa rättigheter. I och med denna omskrivning blir problembilden också annorlunda. De strukturella hinder och marginaliseringen som följer är fortfarande problem som kräver konstruktiva lösningar, men omskrivningen tydliggör att dessa problem grundar sig på brister i demokratin vilket får konsekvenser för alla eftersom det hämmar utrymmet för mänskliga rättigheter. När DO talar om romer *som grupp* bekräftas föreställningen om att enskilda individer med romsk tillhörighet är avvikande vilket indirekt underbygger diskrimineringen.

Här följer ett exempel av ett annat slag där skiljelinjen mellan Vi/Dem bekräftas och förstärks genom överanvändning av begrepp.

De kränkningar på offentliga platser som romer utsätts för är ett återkommande tema i DOs arbete med anmälningar och i dialogen med romer. Många romer uppger att de kontrolleras, trakasseras och nekas att handla i butiker, vilket ofta sker med hänvisning till negativa föreställningar om romer som grupp. Romer får höra gliringar, tillmälen och blir kränkta inför andra kunder.⁴⁴

DO beskriver hur enskilda individer upplever kränkningar och talar om en negativ föreställning om *romer som grupp*. Trots att detta är en beskrivning av hur romer upplevs av andra finns det ingen anledning att använda uttrycket "romer som grupp" eftersom det bekräftar föreställningen om enskilda individer med romsk tillhörighet som en avvikande samling. Myndigheten kan istället beskriva hur romer upplevs av andra på ett mer neutralt sätt utan att budskapet går om intet. Det går

---

44 Diskrimineringsmannen 2011: 38-39

att plocka bort *romer som grupp* ur beskrivningen och helt enkelt tala om negativa föreställningar eller negativa föreställningar om enskilda individer med romsk tillhörighet.

I citatet ovan nämns ordet "romer" fem gånger, ett ord som i sig inte utgör ett problem, men det väger över i sammanhanget och blir ett pronomen för något som avviker. Beskrivningen kan förenklas och neutraliseras:

De kränkningar på offentliga platser som enskilda individer utsätts för är ett återkommande tema i DOs arbete med anmälningar och i dialogen med romer. Många uppger att de kontrolleras, trakasseras och nekas att handla i butiker, vilket ofta sker med hänvisning till negativa föreställningar. Enskilda individer får höra gliringar, tillmälen och blir kränkta inför andra kunder på grund av sin etniska tillhörighet.

I en liknande beskrivning förekommer uttrycket "romer som grupp" på nytt, även denna gång i samband med kränkningar på offentliga platser.

Kränkningar av romer på offentliga platser synliggör en historisk kontinuitet vad gäller omgivningens förhållningssätt till romer. Staten och majoritetssamhället har genom historien präglats av negativa föreställningar och förhållningssätt till romer och gett upphov till seglivade stereotyper om romer som grupp.⁴⁵

Här framstår *omgivningen* som en generell mänsklighet vilken genom historien har betraktat en samling avvikande individer; staten och majoritetssamhället beskrivs som något normalt eftersom de utgör en utgångspunkt vilken har präglats av negativa föreställningar om något som inte är en del av den generella mänskligheten medan romer och deras minoritetssamhälle beskrivs vara detta något som avviker. Romer beskrivs utgöra en kontrast till staten och majoritetssamhället och det är detta DO söker motverka genom sitt arbete. Men när myndigheten beskriver problembilden understryker de skiljelinjen mellan enskilda individer med romsk tillhörighet och omgivningen genom att använda uttrycket "romer som grupp" vilket innebär att arbetet får motsatt verkan.⁴⁶

Det här är ett annat sätt att formulera beskrivningen på:

Kränkningar av romer på offentliga platser synliggör en historisk kontinuitet vad gäller enskilda individers utsatthet och bristande utrymme för mänskliga rättigheter. Staten och allmänheten har genom historien präglats av negativa föreställningar och förhållningssätt och gett upphov till seglivade stereotyper om enskilda individer med romsk tillhörighet.

---

45 Diskrimineringsombudsmannen 2011: 39

46 Rosenberg 2002: 100-101

Eftersom myndighetens verksamhet går ut på att motverka förekomsten av diskriminering är det rimligt att de enskilda individer som upplever kränkning beskrivs genom en redogörelse för deras givna sociala situation och också genom en redogörelse för vilken typ av diskriminering det rör sig om och varför den förekommer. Men här konstitueras också ett *förstaskap* med människor som diskriminerar och ett *andraskap* med människor som blir diskriminerade där utgångspunkten är det heteronormativa majoritetssamhället. De som diskriminerar tillhör förstaskapet eftersom de betraktas vara normala medan de som blir diskriminerade tillhör andraskapet eftersom de betraktas vara avvikande. De diskriminerade kan inte bli självbestämmande subjekt utan att bli en del av förstaskapet. Alla människor i förstaskapet diskriminerar inte, men de som diskrimineras tillhör andraskapet och antas vilja tillhöra det normala majoritetssamhället eftersom de inte vill uppleva kränkningar. När DO genom sin verksamhet arbetar mot diskrimineringen av romer genom att bland annat tydliggöra skiljelinjen mellan dessa två grupper och genom att styra minoritetsgruppen mot majoritetssamhället bekräftas den heteronormativa ordningen, vilket innebär att verksamheten till viss del underbygger diskrimineringen.⁴⁷ DO är inne på detta i andra rapporter där de beskriver normer, strukturell diskriminering och maktrelationen mellan underordnade och dominerande grupper, men ansamlingen i arbetet mot diskriminering av romer kretsar främst kring att sprida information i olika sammanhang i samarbete med andra aktörer med syfte att öka kunskapen kring mänskliga rättigheter och juridiken som verktyg för upprättelse.⁴⁸

Romers villkor på bostadsmarknaden bestäms således av olika faktorer på såväl individuell som strukturell nivå, vilka sammantaget bidrar till att romer inte kan sägas ha tillgång till rätten till bostad på lika villkor. Hinder vad gäller tillgång till bostad hänger samman med diskriminerande strukturer inom andra samhällsområden, till exempel inom utbildningsväsendet och arbetsmarknad och som är en del av de bakomliggande orsakerna till romers sociala situation. Det är tydligt att det finns behov av att utveckla kunskap om de samhälleliga processer som sammantaget bidrar till att romer som grupp missgynnas på bostadsmarknaden.⁴⁹ [...] Det är uppenbart att frågor som rör rätten till bostad alltjämt är komplexa och att det finns en historisk kontinuitet vad gäller strukturella hinder som sammantaget begränsar romers rätt till bostad på lika villkor och därmed vidmakthåller marginaliseringen av romer som grupp.⁵⁰

DO beskriver romers sociala situation som ett problem vilket hänger samman med en historisk kontinuitet som underbygger diskriminerande strukturer inom olika samhällsområden. Romer

---

47 Lykke 2009: 204-205; Rosenberg 2002: 102-103

48 Diskrimineringsombudsmannen 2012: 22-24

49 Diskrimineringsombudsmannen 2011: 43

50 Diskrimineringsombudsmannen 2011: 45

beskrivs som en marginaliserad grupp vars sociala situation inte är eftersträvansvärd eftersom den inte är fördelaktig i jämförelse med exempelvis majoritetsbefolkningens sociala situation. Enskilda individer befinner sig i en problematisk social situation som beskrivs vara ett svar på diskriminering. Eftersom romer betraktas vara avvikande utestängs de från bostads- och arbetsmarknaden vilket vidmakthåller marginaliseringen. Detta är ett problem som DO söker lösningar på, bland annat genom att inkludera romer i ett socialt sammanhang som inte avviker från de förväntningar som finns inom bostads- och arbetsmarknaden. Men diskrimineringen är också ett svar på de förväntningar som bekräftas genom performativa handlingar. Enskilda individer som betraktas vara avvikande stigmatiseras eftersom de utgör en kontrast till den heteronormativa gemenskap som DO vill införliva romerna i. Denna gemenskap betraktas vara eftersträvansvärd eftersom den utgör ett forum för majoritetsbefolkningen och representanterna för det normala svenska samhället, det är där vi är "som folk är mest", det är i dessa offentliga miljöer *Vi* ställer oss i kontrast till *Dem* genom att visa upp oss som heteronormativa; De Andra står utanför detta forum. DO söker inkludera de som avviker i denna gemenskap och därmed införliva dem i den eftersträvansvärda heteronormen som är självklar för majoritetsbefolkningen. En inkludering är möjlig men på bekostnad av avvikelserna, det är genom heteronormen som utrymmet för inkludering erbjuds, det finns med andra ord inte plats för avvikelse i majoritetssamhället. Skiljelinjer konstitueras även i detta fall som rör arbetet mot diskriminering eftersom utgångspunkten är majoritetssamhället, det enda sättet att motverka diskriminering på är att innesluta utomstående grupper i denna gemenskap eftersom majoriteteten inte beskrivs som diskriminerad. Det finns hela tiden två punkter sammanbundna med en enkelriktad linje: från det normala till horisonten.

Förekomsten av diskriminering av romer är ett demokratiskt problem som DO enligt lag har till uppgift att förebygga, vilket myndigheten också söker göra genom att styra den diskriminerade gruppen gentemot den centralpunkt som utgörs av majoriteten, det vill säga: de som inte diskrimineras. Detta är inget myndigheten säger, det står inte i rapporten att kränkta individer med romsk tillhörighet ska normaliseras genom att styras mot ett heteronormativt samhälle, men det går att utläsa hur hela samtalet kretsar kring denna utgångspunkt. Det går också att utläsa en underbyggd föreställning om att romer på grund av sin utsatthet, i den bemärkelsen den är ett faktum, inte utgör en del av det svenska samhället som istället representeras av andra än diskriminerade individer med romsk tillhörighet.

Många romer har upplevt diskriminering inom rättsväsendet, att principen om likhet inför lagen inte

tycks gälla dem. Tillsammans med diskriminering inom andra samhällsområden har det fått konsekvenser för romers förtroende för myndigheter och andra företrädare för samhället. Få befintliga demokratiska institutioner förmår härbärga den komplexa verklighet som utgör romers vardag.⁵¹

När DO beskriver hur diskrimineringen har påverkat romers "förtroende för myndigheter och andra företrädare för samhället" bekräftar myndigheten att de enskilda individer som har upplevt kränkningar inte betraktas som representanter för samhället. Beskrivningen av "den komplexa verklighet som utgör romers vardag" innebär att romer placeras i en identitetskategori inom vilken alla enskilda individer med romsk tillhörighet tillmäts samma status, egenskaper, möjligheter/begränsningar och så vidare. När enskilda individer placeras inom identitetskategorier där de beskrivs som en särskild grupp ställs de i periferin bortom *oss* och *vår* gemenskap. Genom att bekräfta denna skiljelinje mellan *romer som grupp* och *majoritetsbefolkningen* reproduceras en bild av romer som avvikande och därmed utmålas de också som De Andra vilka bör inneslutas i det normala svenska samhället som ett sätt att motverka förekomsten av diskriminering; *de* har rätt att bli en del av *oss* och *Vi* har en skyldighet att innesluta *Dem* i *vår* heteronormativa grupp. Det normala betraktas som eftersträvansvärt samtidigt som det är från denna kategori som diskrimineringen kommer. Kränkningar av romer sker ofta i olika sammanhang kopplade till offentliga miljöer där romer inte förväntas vara delaktiga men som samtidigt betraktas vara allmängiltiga, exempelvis bostadsmarknaden eller i samband med tillhandahållanden av andra varor och tjänster.⁵²

3.4 Majoritetssamhället

Det går att beskriva DOs verksamhet som ett socialt arbete där styrningar mot heteronormen förekommer som en normaliserande praktik genom vilken enskilda individer och marginaliserade grupper anpassas till majoritetssamhället genom utbildning och mobilisering kring mänskliga rättigheter. Syftet med denna normaliserande praktik är att inkludera – de som avviker får det bättre genom att bli en del av den gemenskap som utgörs av majoriteten. Det är sällan det normala står i fokus annat än som utgångspunkt, det är mycket enklare att konkretisera och peka ut det som bryter mot heteronormen, det är lättare att definiera det avvikande som något annat än det normala. Olikheter synliggörs och problematiseras medan likheter och majoriteter antas vara det eftersträvansvärda. *Vi gör* heteronormen genom att reproducera de maktstrukturer som placerar De

---

51 Diskrimineringsombudsmannen 2011: 09

52 Diskrimineringsombudsmannen 2011: 38-39, 41-43, 46-47

Normala över de som betraktas vara något annat än normala.⁵³ Det är majoritetsbefolkningen som dikterar det normala, delvis genom att bekräfta sin dominans där diskriminering är ett av flera tillvägagångssätt. Det som betraktas vara normalt i det här fallet är exempelvis en tillgänglig bostads- och arbetsmarknad och att slippa utsättas för individuella kränkningar i samband med tillhandahållande av varor och tjänster. Det kan också vara att se ut på vissa vis och att ha särskilda värderingar. DO beskriver visserligen hur majoritetssamhällets normer är en del av den struktur som underbygger diskrimineringen av romer, men trots detta så utgår myndigheten ifrån dessa normer i sitt arbete mot diskriminering.⁵⁴

Den vanligt förekommande diskrimineringen av romer på offentliga platser i samband med tillhandahållande av varor och tjänster är uttryck för en utbredd antiziganism och kränkningarna inverkar på romers förtroende för majoritetssamhället men också villkoren för att utveckla och hävda sin romska identitet.⁵⁵

Majoritetssamhället beskrivs som en given utgångspunkt gentemot vilken enskilda individer bör ha förtroende. DO menar att det är anmärkningsvärt att diskrimineringen minskar det förtroendet hos romer eftersom det påverkar deras utrymme för identitetsutveckling. En bild målas upp av majoritetssamhället som en familjär institution som romer ska kunna vända sig till vid förekomsten av kränkningar och om något inverkar på majoritetssamhällets trovärdighet så betraktas det som ett allvarligt demokratiskt problem. DO talar om den förekommande diskrimineringen som ett uttryck för antiziganism och hänvisar till historien och den negativa bilden av romer vilken alltjämt är en norm som i hög grad påverkar enskilda individers livsvillkor. DO ställer frågan om Sverige har gjort tillräckligt för att hämma diskriminerande strukturer eller om mer finns att önska och vidare huruvida internationella konventioner kring diskriminering efterföljs eller inte. Huvudpunkten är majoritetssamhällets trovärdighet ur demokratisk och rättsäkerhetsmässig synpunkt där fokus ligger på själva diskrimineringen.⁵⁶

Antiziganistiska förhållningssätt mot och diskrimineringen av romer, som förekommer på offentliga platser vid tillhandahållande av varor och tjänster, återfinns således även på bostadsmarknaden. Det synliggör hur antiziganismen med rasistiska förhållningssätt alltjämt är en del av många romers vardag. Det finns skäl att reflektera över om Sverige vidtagit tillräckliga åtgärder för att motverka diskriminering på bostadsmarknaden och härigenom säkerställer rätten till bostad.⁵⁷

---

53 Mattsson 2007: 271-272

54 Diskrimineringsombudsmannen 2011: 17

55 Diskrimineringsombudsmannen 2011: 39

56 Diskrimineringsombudsmannen 2011: 39-41

57 Diskrimineringsombudsmannen 2011: 41

Problemet är att majoritetssamhället får stå ohotat som självklar utgångspunkt medan rasism och diskriminering beskrivs vara de drivande krafterna. Eftersom diskriminering av romer utgör en del av Sveriges samhällsstruktur är det rimligt att anta att problemet är den sociala institution som utgörs av majoritetssamhället inom vilken diskrimineringen och antiziganismen också är en del av vardagen för de som diskrimineras. Beskrivningen borde kanske istället lyda:

Antiziganistiska förhållningssätt mot och diskrimineringen av romer, som förekommer på offentliga platser vid tillhandahållande av varor och tjänster, återfinns således även på bostadsmarknaden. Det synliggör hur antiziganismen med rasistiska förhållningssätt alljämt är en del av vardagen för Sveriges befolkning och därmed den svenska samhällsstrukturen vilken får konsekvenser för demokratin. Det finns skäl att reflektera över om Sverige har vidtagit tillräckliga åtgärder för att problematisera majoritetssamhället och utmana samt angripa normen kring det normala?

Begreppet "majoritetssamhälle" förekommer i viss utsträckning i andra sammanhang men återfinns inte i exempelvis FNs konventioner eller Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter. I den senare förekommer begreppet "majoritetsbefolkning" i en beskrivning som manar till åtgärder med syfte att uppnå jämlikhet:

Parterna åtar sig att där så är nödvändigt vidta lämpliga åtgärder för att inom alla områden av det ekonomiska, sociala, politiska och kulturella livet främja fullständig och effektiv jämlikhet mellan personer som tillhör en nationell minoritet och personer som tillhör majoritetsbefolkningen. [...] ⁵⁸

DOs inkluderingsverksamhet kan betraktas ligga i linje med Europarådets direktiv men problemet är som ovan nämndes att majoritetssamhället står som utgångspunkt med heteronormen som vattendelare mellan normalt och avvikande vilket snarare hämmar utrymmet för jämlikhet. Institutionell verksamhet av det slag DO bedriver innebär en paradox i den bemärkelsen att särskiljningar är en förutsättning för dess förekomst. Myndighetens diskursiva praktik kring arbetet mot diskriminering legitimerar social stratifiering. DO isolerar enskilda individer med romsk tillhörighet i sin kunskapsproduktion för att granska deras sociala situation och talar sedan om *romer som grupp* i arbetet mot diskriminering av romer vilket innebär att myndigheten konstruerar en avvikelse och detta kan ge upphov till negativa konsekvenser. Att tala om *romer som grupp* och sätta den i kontrast till *majoritetssamhället* är ett sätt för myndigheten att studera hur diskrimineringen utvecklar sig och hur kränkningar tar sig uttryck, men denna uppdelning är också en bekräftelse på att De skiljer sig från Oss. *Romer som grupp* är lika mycket värda men de

58 Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter Del II, Artikel 4(2)

tillskrivs inte samma egenskaper som *majoritetsbefolkningen* och när diskriminering ska motverkas är det av någon anledning alltid de enskilda individer som utsätts för kränkningar som isoleras i kunskapsproduktionen kring denna verksamhet. Myndigheten beskriver vad som krävs för att romer på jämlika villkor ska kunna vara delaktiga i det svenska samhället och hur romers möjligheter till upprättelse i juridisk bemärkelse är ett resultat av att de diskriminerande strukturerna har utmanats genom majoritetssamhällets diskrimineringslagstiftning.

Ur ett historisk perspektiv är romers möjligheter till upprättelse ett nytt kapitel i den svenska romska historien. Bara det förhållandet att romer fått rätt i domstol i enskilda fall utmanar många av de diskriminerande strukturer som påverkar romers tillgång till de mänskliga rättigheterna. Därmed inte sagt att diskrimineringslagstiftningen ensamt kan bidra till en förändring av livsvillkoren för romer som grupp. Det krävs också politisk vilja och skyndsamma konkreta åtgärder inom utbildningsområdet för att säkerställa romers rättigheter och möjligheter till jämlika villkor i förhållande till majoritetsbefolkningen.⁵⁹

DO står inför en uppgift som är komplicerad och på grund av den normativa makten och stigmatiseringen av det avvikande är myndigheten begränsad i arbetet mot diskriminering. När DO gör identiteter genom sociala kategoriseringar innebär det per automatik ett ställningstagande: själva görandet sker utifrån en uppfattning om och ett förhållande till andra kategorier. Myndigheten beskriver diskriminering genom social stratifiering där enskilda individer ställs i en förhållandeposition till något annat. Redan när diskrimineringen tas upp har ett maktförhållande bekräftats och när *den diskriminerade romen* presenteras framstår en bild av avikelse, vid beskrivningen av problemet bekräftas heteronormen genom avgränsningar. Myndigheten reproducerar bilden av romer som avvikande genom bruket av uttryck som "i förhållande till" där enskilda individer med romsk tillhörighet placeras i periferin. När DO söker inkludera de som diskrimineras genom att styra dem mot majoritetssamhället bekräftas alltså skiljelinjen mellan Vi/Dem.⁶⁰ Naturligtvis måste myndigheten tala om romer och olika sociala situationer i samband med beskrivningen av kränkningarnas förekomst och utveckling men när uttrycket "i förhållande till" används som skiljelinje mellan romer och majoritetsbefolkningen uppstår en problembild. Det finns ingen anledning att tala om vilka villkor majoritetsbefolkningen har eller inte har eftersom de ska ha samma rättigheter som alla andra människor inklusive romer. När mänskliga rättigheter ska infrias kan ingen uteslutas på grund av etnisk tillhörighet eller på grund av att en enskild individ befinner sig i minoritet eller majoritet. När DO arbetar för att motverka diskriminering av enskilda

---

59 Diskrimineringsombudsmannen 2011: 56

60 de los Reyes & Mulinari 2005: 90, 99

individer med romsk tillhörighet finns ingen anledning att tala om romers rättigheter och möjligheter *i förhållande till* majoritetsbefolkningen utan det räcker att tala om mänskliga rättigheter eller om romers rättigheter utan skiljelinjer. DO beskriver dessutom hur enskilda individers ökade möjligheter till upprättelse i juridiska sammanhang är ett nytt kapitel i den svenska romska historien och ett stort steg i riktningen mot ökat utrymme för mänskliga rättigheter. Men de diskriminerande strukturerna grundar sig på det heteronormativa majoritetssamhällets förväntningar och så länge dessa fortfarande får utgöra utgångspunkter för arbetet mot diskriminering finns det risker för att detta arbete får motsatt verkan.

Det här är en beskrivning som jag anser är lämpligare:

Ur ett historisk perspektiv är romers möjligheter till upprättelse ett nytt kapitel i den svenska romska historien. Därmed inte sagt att diskrimineringslagstiftningen ensam kan bidra till en förändring av livsvillkoren för enskilda individer med romsk tillhörighet. Det krävs också politisk vilja att utmana majoritetssamhällets förväntningar vilka ligger till grund för de diskriminerande strukturer som hämmar utrymmet för mänskliga rättigheter och allas lika möjligheter.

DO verkar inom majoritetssamhällets institutionella ramverk och utgör därför en del av den ideologiska diskursen kring den svenska välfärdskonstruktionen där det eftersträvansvärda delvis skapas inom ramarna för statliga organisationer. Det normala konstitueras på institutionell, individuell och strukturell nivå genom en ständigt pågående normaliseringsprocess där det som avviker utesluts i den bemärkelsen att inkludering innebär vissa villkor: *Vill du bli en del av oss och det svenska samhället måste du vara normal och acceptera den normala ordningen. Vi tar hand om den som avviker också, men det är utifrån en heteronorm och med risk för diskriminering. Vill du ha tillgång till samhällets resurser och vara politiskt delaktig får du inte utmana heteronormen för det är viktigt med nationell tillhörighet.* Det pågår alltså en ständig gränsdragning mellan Vi/Dem även på institutionell nivå och särskilt i detta fall där en statlig förvaltningsmyndighet verkar i enlighet med lagen för att motarbeta diskriminering.⁶¹ Trots att syftet med myndighetens verksamhet är att ge upprättelse åt enskilda individer som har utsatts för kränkningar och motverka vidare förekomster av diskriminering placeras romer i en grupp som beskrivs som ett särskilt slag. DO beskriver romers sociala situation för att finna sätt att motverka diskriminering och för att inkludera utsatta människor i det som betraktas vara eftersträvansvärt. Romer beskrivs inte i nedsättande ton utan snarare som en tillgång i ett mångkulturellt samhälle där demokrati och mänskliga rättigheter utgör bärande fundament. Problemet med beskrivningar av detta slag är att de

---

61 de los Reyes & Mulinari 2005: 111, 115, 119

inte är neutrala, de är resultat av normaliseringsprocesser som grundar sig i en hierarkisk ordning. När DO talar om *romer som grupp* i kontrast till *majoritetssamhället* skapas utrymme för exkludering, stigmatisering, underordning och därmed också diskriminering, vilket alltså innebär motsatsen till syftet med förekomsten av myndighetens verksamhet.⁶²

3.5 Diskussion kring kunskap och makt

DOs kunskapsproduktion innebär sociala kategoriseringar där myndigheten ordnar sina intryck om diskriminering och skapar mönster för sina handlingar för att effektivisera sitt arbete. Handlingsnätet kring denna kategoriseringsprocess är viktig att granska eftersom det även hos DO finns en föreställning om givna gränser mellan de olika kategorierna. Sociala kategoriseringar har en tendens att ge näring åt föreställningar om och förväntningar på människors identiteter med dess tillskrivna egenskaper vilka tenderar att generera ett innanförskap där Vi betraktar De Andra som avvikande individer i behov av *vår* kunskapsförmedling. Även om det inte är medvetet så finns det risk för att en slags modern kolonialism uppstår genom normalisering där de som avviker "räddas" från diskriminering genom att inkluderas i den heteronormativa gemenskapen; vi *befriar* de diskriminerade genom att normalgöra dem.⁶³ Kategoriseringen underbygger fördomar eftersom enskilda individer tillskrivs särskilda egenskaper, identiteter *görs* av DO och andra myndigheter av statistiska skäl och anammas av individerna själva. Även om ett klassificeringssystem av detta slag kan betraktas som oundvikligt i arbetet mot diskriminering är det viktigt att granska dess olika aspekter för att tydligt synliggöra att förtryck inte bara är resultatet av en direkt makthandling utan också av den serviceprocess som ligger till grund för välfärdstaten.⁶⁴ Det är också viktigt att problematisera och ifrågasätta det normala eftersom det är genom konstruktioner av det normala som det avvikande genereras, det som utesluts eller betraktas som det andra är trots allt en spegelbild av oss och vår gemenskap, det är genom att peka ut något som avvikande vi bekräftar vår egen position som eftersträvansvärd. Konstruktionen av det normala kan kopplas till bland annat DO och andra myndigheters verksamheter där kategoriseringar förekommer och reproduceras av olika skäl genom kunskapsproduktioner där språkliga egenheter och särdrag lånas, kopieras och efterliknas.⁶⁵ DOs verksamhet går till stor del ut på att genom olika kommunikationsvägar förmedla kunskap till andra myndigheter, arbetsgivare och fackliga organisationer. Denna kunskapsförmedling är ett uttryck för makt eftersom myndigheten bestämmer vilken typ av information som ska tillhandahållas och hur den ska gestaltas. Därför är det viktigt att granska DOs

---

62 de los Reyes & Martinsson 2005: 12-13

63 Eriksson-Zetterquist & Styhre 2007: 31-33

64 Eriksson-Zetterquist & Styhre 2007: 36-38

65 Bergström & Boréus 2012: 356-357; de los Reyes & Martinsson 2005: 19-20; Meeuwisse 2007: 35, 37-38

ständiga organisering och de handlingar som utgör den institutionella ordningen för verksamheten.

Myndighetens diskursiva praktik kring arbetet mot diskriminering av romer är lika viktig att studera som själva slutresultatet.⁶⁶ Maktutövning på institutionell nivå innebär handlingar vilka ligger i linje med de normer som är verksamma både i samhället och givna situationer inom vilka maktutövningen äger rum. En kunskapsproduktion som den DO bedriver genom sin diskursiva praktik innebär också relationer mellan olika maktutövare och enskilda individer.⁶⁷ DOs verksamhet kan beskrivas som ett socialt sammanhang i vilket olika aktörer står i relation till varandra och denna verksamhet ger upphov till identitetskonstruktioner. Aktörerna har särskilda roller som alla påverkar identitetskonstruktionerna i olika grader vilket innebär att det inte är en jämlik relation, det går att beskriva denna praktik som hierarkisk där myndigheten har ett övertag gentemot exempelvis enskilda individer. I detta fall är även de enskilda individer som har upplevt kränkningar genom sina erfarenhetsbeskrivningar och samarbetet med DO handlande aktörer i kunskapsproduktionen och bidrar också i viss mån till förekomsten av diskriminering.⁶⁸ DO producerar sociala kategorier genom diskursiva praktiker och denna kategoriseringsprocess är ett uttryck för makt och på sikt också förtryck eftersom det genererar hierarkier. Kategoriseringsprocessen är en del av verksamheten kring arbetet mot diskriminering av romer vilket innebär att DO är beroende av diskriminering och förtryck.⁶⁹ Även om det textbundna materialet inte når ut till allmänheten i någon större utsträckning samarbetar DO med företag, organisationer och andra myndigheter och sprider på så sätt en kollektiv uppfattning om *romer som grupp* i behov av undsättning genom inkludering vilket på sikt kan påverka även de enskilda individer som upplever kränkningar eftersom subjektets uppfattning och agerande ofta ligger i linje med kollektivets uppfattningar och förväntningar om subjektet. Det är alltså i slutändan så att de dominerande föreställningarna om romer blir svårare att motverka så länge myndigheten förmedlar bilden av romer som en homogen samling i kontrast till en heterogen majoritet. DO har inte för avsikt att frammana en diskursiv regim utan det är snarare så att den allmänt vedertagna bilden av romer accepteras och bekräftas genom myndighetens beskrivningar av diskrimineringen. Det går att hårdra det hela och säga att den diskriminering som DO söker motverka bärs vidare av myndigheten i den mycket komplexa maktprocess som äger rum i och med den diskursiva praktiken som får följder på samhälls nivå. DO bidrar alltså i viss utsträckning till diskrimineringens förekomst genom att reproducera de kollektivt konstruerade och negativa föreställningarna om romer och vi är alla – inklusive romerna själva – mer eller mindre medskyldiga till att dessa föreställningar lever

---

66 de los Reyes & Mulinari 2005: 14-15; Eriksson-Zetterquist & Styhre 2007: 17-18, 24-25

67 Engelstad 2006: 65-66

68 Wirdenäs 2013: 199, 222-223

69 Eriksson-Zetterquist & Styhre 2007: 38-40

vidare så länge vi låter oss kuvas av heteronormen.⁷⁰

Det går att beskriva den kollektiva mentaliteten som ett förtryck i sig. Makten ligger i den passiva inställningen till heteronormen och i och med att vi accepterar det normala som en utgångspunkt blir det normala också tvingande. När kunskapsproducenter i dominerande positioner talar om romer och romernas situation där enskilda individer med romsk tillhörighet benäms som det ena eller det andra, särskiljer de människor och placerar vissa av dem i periferin. De som av en eller annan anledning placeras i periferin uppfattar sig själva som grupp och förstår sina egna identiteter utifrån den kollektiva mentaliteten genom vilken de också förstår sitt förflutna. Detta är en ständigt pågående process där identiteter formas och omformas genom kollektivt förtryck.⁷¹

Poststrukturalism och queerteori handlar bland annat om att studera processer genom vilka identiteter konstitueras. Inom diskursen kring arbetet mot diskriminering förekommer beskrivningar där enskilda individer som har upplevt kränkningar tillskrivs särskilda egenskaper. Här utövas makt. I den diskursiva praktiken kring arbetet mot diskriminering produceras kunskap genom vilken enskilda individer rangordnas. Identiteter är till mycket språkliga kategoriseringar där varje identitet tillskrivs särskilda egenskaper genom innebörden av olika begrepp och uttryck. När DO talar om *romer som grupp* skapas en kollektiv identitet som är definierad utifrån, det vill säga: det är inte enskilda individer med romsk tillhörighet som definierar sig själva eller varandra som *romer i grupp*, utan det är någon annan; i det här fallet en statlig förvaltningsmyndighet som producerar kunskap.⁷² Kategorier som "romer som grupp" blir motpoler till det normala och representerar därmed något annat än det eftersträvansvärda men här finns också potential till motstånd genom språket vilket kan användas som ett verktyg i arbetet mot diskriminering. Makten ligger delvis i språkbrukarens händer eftersom diskurser inte är oberoende variabler utan har en relationell egenskap som innebär att de formas och omformas genom olika subjektgrupper som exempelvis myndigheter. Det finns ingen anledning att reproducera diskursen kring "romer som grupp" eftersom det tenderar att utesluta, det är mer konstruktivt att tala om romer som enskilda individer vilka har utsatts för kränkningar av olika slag. Eftersom DO beskriver verkligheten finns det också utrymme för positiva förändringar i lingvistisk bemärkelse. Istället för att bekräfta och reproducera romernas situation genom ständiga språkliga upprepningar kan myndigheten effektivisera arbetet mot diskriminering genom att tala på ett annat sätt. DO har makt och befogenhet att göra motstånd genom att formulera motdiskurser som utmanar den heteronormativa ordningen, med andra ord: eftersom myndigheten genom diskursiva praktiker beskriver delar av en social verklighet kan

---

70 Lenz Taguchi 2014: 57-59

71 de los Reyes & Mulinari 2005: 42-44; Rosenberg 2002: 52-53

72 Stier 2008: 59-60

myndigheten också välja *hur* den vill beskriva den.⁷³

När DO talar om *romer som grupp* och konstituerar kunskap kring arbetet mot diskriminering av enskilda personer med romsk tillhörighet reproduceras begrepp och identitetsbilder i en performativ akt som inte nödvändigtvis är negativ, det finns utrymme för konstruktiva förändringar. Den performativa akten innebär genom ständiga upprepningar också förändringar, om än knappt märkbara, eftersom ingenting helt kan återskapas. Varje upprepning innebär en nyansskillnad och det går att agera konstruktivt i det performativa spelet. Om DO väljer att ifrågasätta och/eller parodiera vissa begrepp, uttryck och identitetsbilder angriper de också normen kring det normala. Genom subversiv performativitet kan DO utmana och problematisera bilden av det heteronormativa majoritetssamhället som det eftersträvansvärda vilket kan innebära en konstruktiv förändring i arbetet mot diskriminering.⁷⁴

Det är i princip omöjligt att förstå hur romers sociala situation gestaltar sig utan att först analysera den heteronormativa verkligheten. För att kunna motverka diskriminering måste myndigheten ha en tydlig uppfattning om hur situationen ser ut för de som diskrimineras. Det måste finnas en klar bild av hur det normala gestaltar sig för att kunna förstå vidden av det som inte betraktas som normalt. Majoritetssamhället är utgångspunkten och betraktas som det normala och därmed också det eftersträvansvärda, därför måste DO lägga större vikt vid att innefatta kritiska analyser även av majoritetsbefolkningen i sitt arbete mot diskriminering. "Det normala" och "det avvikande" är två begrepp som hör samman, den ena är en förutsättning för det andra och det går inte att förstå det andra begreppet isolerat från det ena. Jag vågar påstå att det på många sätt är diskrimineringens grund och ett förtryck i sig att *inte* problematisera heteronormen. Det är viktigt att utmana majoriteten eftersom det är i heteronormen som förtrycket vilar.⁷⁵ DO måste angripa och utmana samt problematisera normen kring det normala ur vilken diskriminering får sin kraft. Det som betraktas vara avvikande kan bara förstås som en del av det som betraktas vara normalt och då menar jag inte som motpol. Den kränkta individen med romsk tillhörighet har en relation till den diskriminerande individen med ickeromsk tillhörighet och de diskriminerande strukturer som formar det *normala* majoritetssamhället. Diskriminering är ett komplext problem eftersom det alltid finns ett normativt spel mellan likheter och olikheter, all form av gemenskap innebär exkludering eftersom gemenskaper har gränser. *Den diskriminerade romen* är en normativ identitet som reproduceras genom ett kollektivt förtryck. När DO beskriver diskrimineringen får det delvis motsatt verkan eftersom romer ställs i kontrast till majoritetsbefolkningen. Det finns fler aspekter av

---

73 Werndin 2010: 106-107, 116-117

74 Rosenberg 2002: 74-75

75 Rosenberg 2002: 49, 87-88

komplexiteten i problemet. Å ena sidan är DO delaktig i den performativa akten kring diskrimineringen där myndigheten bekräftar romers situation genom att säga: *Härmed beskriver vi er som diskriminerade!*, å andra sidan är situationen ett allvarligt demokratiskt problem som måste beaktas utan att ytterligare understryka bilden av romer som annorlunda eller som avvikande i negativ bemärkelse.⁷⁶

En annan aspekt av problembilden kring DOs kunskapsproduktion är det som inte sägs och de dramatiska effekter det kan få. När jag lyfter fram det jag menar är en normaliseringsprocess driven av DO i ledet av arbetet mot diskriminering så lyfter jag fram något som inte sägs. Jag identifierar andemeningen i det uttalade genom att tolka DOs språkbruk. Det som inte sägs är lika viktigt som det uttalade. När DO genom sin samverkan med andra myndigheter, organisationer och enskilda individer söker normalisera enskilda individer som har upplevt kränkningar konstituerar de också förtryckande maktstrukturer. Det som inte sägs är svårt att problematisera även i en diskursanalys av detta slag eftersom makten i det uttalade är fullt analyserbart först när dess effekter är skönjbara, men diskriminering av romer är mer än bara individuella kränkningar och diskriminerande samhällsstrukturer, det är också bekräftelser och reproduktioner av identiteter med tillskrivna egenskaper som uttalas och inte sägs i arbetet mot diskrimineringens förekomst.⁷⁷

DOs roll är komplex i den bemärkelsen att myndigheten å ena sidan representerar De Avvikande och å andra sidan sanktionerar processen genom vilken De Avvikande ska normaliseras. Heteronormen underbyggs genom performativa akter i vilka vi alla spelar roller samtidigt som vi uppfattar makten på olika sätt beroende på vilken roll vi spelar. Den diskriminerade upplever makt på ett sätt; den som diskriminerar på ett annat; den ickediskriminerade som inte diskriminerar på ytterligare ett.⁷⁸ DO problematiserar det normativa spelet i andra rapporter där kategoriseringar beskrivs som maktutövningar där vi utifrån tankefigurer om oss själva och andra förhåller oss till och bedömer varandra utifrån våra förväntningar. Men när DO talar om ett normkritiskt perspektiv är det mer i anslutning till begreppsdiskussioner och informationförmedling där de obligatoriska begreppen liksom bockas av genom pedagogiska förklaringar och exempel. Myndigheten talar exempelvis om diskriminering inom sjukvården och lyfter fram tidigare arbeten som utfördes innan sammanslagningen av de fyra ombudsmännen, bland annat ett i vilket Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning fokuserat särskilt på heteronormativitet.⁷⁹ Men myndigheten reproducerar bara begrepp som redan är verksamma inom diskursen kring diskriminering och visar ingen större vilja att angripa och utmana begrepp och uttryck som kan ha

---

76 Rosenberg 2002: 54-55, 74-75

77 Butler 2006: 59-60

78 Börjesson & Rehn 2009: 13-14, 17-18, 37

79 Diskrimineringsombudsmannen 2012: 24, 43, 52

förtryckande effekter. Frågan är hur det kommer sig att heteronormen får stå som en oberoende variabel vilken sätter ordningen för DOs verksamhet. Genom sin makt med dess motståndspotential kan DO styra diskursen kring diskriminering och sättet att tala om kränkningar av enskilda individer med romsk tillhörighet. Genom sitt språkbruk kan DO erbjuda alternativa förståelser för exempelvis romers sociala situation som kontrast till rådande och dominerande beskrivningar vilket i längden också innebär en utmaning gentemot den heteronormativa ordningen. Genom motdiskurser som utmanar bilden av romer som avvikande i negativ bemärkelse kan myndigheten ifrågasätta majoritetssamhällets förväntningar vilket innebär att DO som institutionell maktutövare har potential att faktiskt motverka förekomsten av diskriminering.⁸⁰

---

80 de los Reyes & Martinsson 2005: 19-20

4 Sammanfattning och reflektioner

I detta avslutande kapitel följer inledningsvis en sammanfattning av studien som helhet. Därefter följer en redogörelse för slutsatser och tankar kring analysen. Vidare följer en diskussion rörande den problembild som finns i samband med analysen och den teoretiska ansatsen. Avslutningsvis följer en diskussion kring vidare studier.

4.1 Sammanfattning

Jag har granskat DOs rapport om romers rättigheter i vilken myndigheten redogör för hur arbetet mot diskriminering av enskilda individer med romsk tillhörighet har utvecklats och kan förbättras samt vad som krävs för att kränkta individer ska få upprättelse genom lag. DO bedriver en förmedlande förvaltningsverksamhet vilken kan beskrivas som ett kommunikativt möte mellan stat och enskilda individer. I den diskursiva praktiken kring arbetet mot diskriminering av romer reproducerar myndigheten befintliga begrepp och uttryck som hämtas från olika diskurser inom forskning, media, lagar, konstitutionell praxis och så vidare, och utvecklar ett eget språkbruk vilket sedan artikuleras genom en kunskapsproduktion.⁸¹ Jag talar med andra ord om performativa handlingar genom vilka befintliga makstrukturer bekräftas när kunskapen administreras; här genereras utrymme för normer och social stratifiering.⁸² Jag har analyserat delar av denna diskursiva praktik och i anslutning till denna analys har jag identifierat återkommande begrepp och uttryck som jag anser är bärande för DOs språkbruk i sammanhanget kring arbetet mot diskriminering av romer. Jag har problematiserat dessa begrepp och uttryck samt sådant som inte sägs utifrån en teoretisk ansats präglad av poststrukturalism och queerteori med tankegångar kopplade till Michel Foucault och Judith Butler. De teoretiska diskussionerna har strukturerats utifrån Norman Faircloughs riktlinjer för kritisk diskursanalys. Genom dessa diskussioner har jag fått svar på frågeställningarna i problemformuleringen.

4.2 Slutsatser och reflektioner

Syftet med denna studie är inte att kritisera DOs insatser utan att lyfta fram nya perspektiv på arbetet mot diskriminering. Myndigheten bedriver en avancerad verksamhet och eftersom maktutövning förekommer är det viktigt att granska den med eftertryck. Verksamheten går ut på att söka upprättelse för enskilda individer som upplever och/eller har upplevt diskriminering samt att motverka vidare kränkningar genom att bland annat förmedla kunskaper om mänskliga rättigheter

---

81 Bergström & Boréus 2012: 376

82 Bergström & Boréus 2012: 356

och hur diskriminering kan motverkas. Huruvida det arbetet kan betraktas vara framgångsrikt eller inte lämnas utanför denna analys. Huruvida jag anser att det finns utrymme för myndigheten att utveckla sitt språkbruk i positiv bemärkelse i arbetet mot diskriminering eller inte ligger däremot i linje med frågeställningarna i problemformuleringen.

Uppkomster av sociala hierarkier är enligt mina slutsatser oundvikliga i samband med arbetet mot diskriminering eftersom denna verksamhet innebär kategoriseringar och särskiljningar. Diskrimineringen beskrivs efter ett bestämt mönster där olika kategorier reproduceras, i detta fall genom bruket av begrepp och uttryck som "majoritetssamhälle" och "romer som grupp". Dessa begrepp och uttryck tilldelas en viss betydelse vilket innebär att myndigheten bidrar till uppkomsten av social stratifiering i negativ bemärkelse.⁸³ Dessa hierarkier kan och bör utmanas genom att DO tillsammans med andra aktörer angriper och problematiserar de begrepp och uttryck som är verksamma inom den diskursiva praktiken kring arbetet. Dessa bör prövas och bytas ut, negativa normer bör ifrågasättas och positiva normer kan om viljan finns konstitueras. Eftersom DO bidrar till förekomsten av social stratifiering genom reproduktionen av befintliga hierarkier bör myndigheten beakta dessa diskurser genom att tala om diskriminering på andra sätt. Arbetet mot diskriminering är i likhet med själva diskrimineringen en komplex företeelse men enligt mina slutsatser är utrymmet för konstruktiva förändringar stort. DO har makten att motverka diskriminering genom sitt språkbruk. Det handlar om att ta ställning till och skriva fram nya sätt att se på diskriminering och på enskilda individer som upplever och/eller har upplevt kränkningar. Istället för att bekräfta heteronormen och den dominerande diskursen kring diskriminering, där den diskriminerande parten positioneras som överordnad och där majoritetssamhället är utgångspunkten, kan myndigheten söka utmana våra förståelsekonstruktioner.⁸⁴

Min definitiva slutsats är att DOs språkbruk kan och bör prövas genom att begrepp och uttryck problematiseras och byts ut, inte minst i känsliga situationer som rör enskilda individer vilka av en eller annan anledning upplever en särskild utsatthet. Eftersom myndigheten utövar makt i arbetet mot diskriminering finns också utrymme för förändring, bland annat genom ständiga utmaningar av det egna språkbruket. Utgångspunkten för arbetet är majoritetssamhället vilket är problematiskt eftersom det är ett samhälle som bygger på sociala hierarkier där avvikelse betraktas som icke eftersträvan svårt och där enskilda individer som betraktas vara något annat än normala underordnas. Verksamheten är en viktig del i arbetet för alla människors lika rättigheter och

---

83 Berg & Wickman 2010: 23

84 Lenz Taguchi 2014: 148-149

möjligheter, men när myndigheten utgår ifrån den normativa ordningen i sina beskrivningar kan kränkta individer uppfattas som avvikande i negativ bemärkelse – även av individerna själva, vilket innebär att arbetet mot diskriminering kan få motsatt verkan. Verksamheten riskerar att anta formen av en assimileringprocess där kulturella identiteter tvingas lämna företräde åt en slags universell mänsklighet där alla ska vara lika normala, liksom ett antingen/eller: *Var en normal del av majoritetssamhället och därmed en anonym del av majoritetsbefolkningen eller var annorlunda med risk för att bli diskriminerad.*⁸⁵

Inkludering får inte innebära integrering för det motverkar inte diskriminering. Det får inte handla om att föras in i en gemenskap och/eller ett sammanhang med krav på anpassning, utan snarare att sammanhanget ska anpassas till den enskilde. Att inkludera enskilda individer med romsk tillhörighet får inte betyda integrering av romer. Det ska inte handla om att bjuda in avvikande individer till det normala och eftersträvansvärda utan inkludering ska vara en del av majoritetssamhällets struktur – en positiv norm. När DO arbetar mot diskriminering borde fokus ligga främst på att underbygga en inkluderande norm. Det finns exempel på inkluderingsarbeten i andra sammanhang som är värda att titta närmare på där arbetsfältet är mindre, ibland kan små detaljer ha stor förändringspotential. I olika pedagogiska sammanhang kan inkludering handla om att arbeta utifrån små medel med fokus på exempelvis deltagande, medbestämmande och utdelning, framför allt kan det handla om gemenskap där den enskilde inte normaliseras eller styrs mot något som beskrivs vara eftersträvansvärt utan där skolan och/eller arbetsplatsen anpassas för att den enskilde – oavsett om denne betraktas vara normal eller avvikande – ska ha samma utrymme.⁸⁶

När jag talar om assimileringprocess och universell mänsklighet gör jag det främst för att understryka hur viktigt det är att problematisera heteronormen och främja utrymmet för kulturella olikheter i enlighet med Europarådets riktlinjer.⁸⁷ Naturligtvis är det positivt att satsa på att utbilda och mobilisera människor kring mänskliga rättigheter för att på så sätt öka möjligheterna till delaktighet i samhället, men fokus borde ligga mer på systemförändring snarare än individanpassning. Ingen människa ska behöva uppleva diskriminering men att söka inkludera genom normalisering är dock allt annat än konstruktivt eftersom det bekräftar och reproducerar en destruktiv maktordning. Frågan är om arbetet mot diskriminering måste börja med själva diskrimineringen. Myndigheten kan välja att först identifiera och problematisera det normala snarare än det avvikande vilket kan vara mer konstruktivt eftersom kärnan till diskrimineringens förekomst är den heteronormativa ordningen. DO måste inte jämföra romer med majoritetsbefolkningen i arbetet mot diskriminering. Det finns sätt att bedriva konstruktiv

---

85 Rosenberg 2002: 102-103

86 Norrström 2013: 30-31

87 Se Artikel 5 i Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter.

inkludering, bland annat genom att angripa majoriteten med syfte att underbygga positiva normer. Det går också att utgå ifrån minoriteter och att göra motstånd genom språket och tala om enskilda individer med romsk tillhörighet i heterogena samlingar istället för *romer som grupp*. Det går att utmana den kollektiva mentaliteten kring det normala och därmed underminera den heteronormativa makten genom att exempelvis dekonstruera bilden av romer som stereotypa motpoler. Det går att parodiera begreppet "normal" utifrån en neutral position genom vilken det går att påvisa det omöjliga i *det normala*, det går att lyfta fram heteronormen som ett bedrägeri, ett resultat av tiden genom vilken romers situation skapas eftersom en skiljelinje mellan normal och avvikande ständigt reproduceras.⁸⁸

Beskrivningen av romers sociala situation är till viss del rimlig i förhållande till DOs verksamhet men istället för att tala om romer som kränkta offer går det exempelvis att tala om de som diskriminerar, det går att tala om något annat än en minoritetsbefolkning "i förhållande till" en majoritetsbefolkning, det går att tala om romer som en normal del av majoritetssamhället, det går att tala om det normala som mindre eftersträvansvärt och så vidare. DOs beskrivning av romer bidrar till att enskilda individer med romsk tillhörighet uppfattas som annorlunda i negativ bemärkelse. Den bidrar också till att romer ständigt förknippas med diskriminering även i sammanhang där kränkningar inte förekommer, det vill säga: bilden av romer som perversa figurer i periferin förstärks även hos de som inte diskriminerar eftersom det är så allmänt vedertaget att alla romer utsätts för kränkningar och därför är i behov av majoritetssamhällets omsorg. Det finns en överhängande risk för att allt som har med romer att göra förknippas med diskriminering vilket inte på något sätt kan vara fördelaktigt vare sig för de enskilda individer som har upplevt kränkningar eller för de som inte har det. Genom att tala om romer på ett annat sätt än det sätt som är brukligt i den dominerande diskursen kring arbetet mot diskriminering går det att rucka på förväntningarna kring det normala och därmed underminera heteronormen.⁸⁹ Jag vågar påstå att det på många sätt är diskrimineringens grund och ett förtryck i sig att *inte* problematisera heteronormen. Det är med andra ord viktigt att utmana majoriteten eftersom det är i heteronormen som förtrycket vilar.

Jag har tidigare nämnt att performativa handlingar och makt kan vara konstruktiva i det avseende de utförs och nyttjas med eftertanke eftersom en upprepning och en reproduktion alltid innebär en gradvis förändring som också ger utrymme till motstånd. Jag har också tidigare nämnt att DO och andra aktörer i verksamheten kring arbetet mot diskriminering bör utmana och ifrågasätta begrepp och uttryck som förekommer i kunskapsproduktionen kring kränkningar av enskilda

---

88 Butler 2007: 215-217; Rosenberg 2002: 63-64, 70-71

89 Lenz Taguchi 2014: 100, 139

individer med romsk tillhörighet. Även i de fall detta görs bekräftas den hierarkiska ordningen som resulterar i normaliseringsprocesser eftersom andemeningen består. De utbytta begreppen kan fortfarande ge uttryck för en dikotomi mellan normal/avikande vilket innebär att de maktskapande processerna bekräftas, reproduceras och får stå ohotade. För att dessa byten ska bära värde måste även andemeningen i det som sägs reformeras. När jag talar om att angripa och problematisera särskilda begrepp och uttryck menar jag alltså också dess innebörder.⁹⁰

4.3 Källkritik

Denna studie har gett upphov till en problembild som kan kopplas till validitet och reliabilitet. En stor del av problematiken rör kritisk diskursanalys och diskursanalysen överlag. Jag har flera gånger under arbetets gång frågat mig själv huruvida jag verkligen ägnar mig åt en kritisk diskursanalys eller inte, vilket inte är helt enkelt att svara på eftersom utrymmet för tolkningar är stort. Jag har spenderat mycket tid åt att söka förstå vad diskursanalys innebär i praktiken och vilken inriktning som är bäst lämpad i anslutning till problemformuleringen. Jag har valt kritisk diskursanalys som referensram där jag har använt Faircloughs analysmodell som riktlinjer för att strukturera mitt arbete. Förutom problematiken med att till fullo förstå vad diskursanalys innebär överlag så är också Faircloughs analysförfarande komplicerat. Han följer inte alltid sina egna riktlinjer och en kritisk diskursanalys innefattar olika tekniker i kombination med diverse teorier.⁹¹ Jag skulle vilja beskriva diskursanalys som en metod under utveckling vilket innebär att det också är en metod som lämnar stora utrymmen för tolkningar. Framför allt är diskursanalytiska studier mer eller mindre beroende av kompletterande teorier för att till fullo fylla funktionen som metod i praktisk bemärkelse. Jag har ytterligare komplicerat problembilden genom att utgå ifrån socialfilosofiska idéströmningar som i sin tur också är komplicerade, jag återkommer till dessa.

Det finns inom den diskursanalytiska traditionen också risker för att diskurser mer eller mindre överanalyseras där begrepp och uttryck tillmäts överdriven betydelse, det vill säga: analysen tenderar att fastna vid idéer om hur verkligheten förhåller sig. Det finns alltså en risk för att jag i det här fallet har tillskrivit konsekvenserna av DOs språkbruk större betydelse än vad som verkligen är fallet. När jag lyfter fram begrepp och uttryck som "majoritetssamhälle" och "romer som grupp" kan det vara så att jag lägger ett värde i dessa som inte helt stämmer överens med verkligheten.⁹² Jag har å andra sidan valt detta tillvägagångssätt för att lyfta fram nya perspektiv på arbetet mot diskriminering, vilket jag anser att jag gör genom mina analytiska diskussioner där jag

---

90 de los Reyes & Martinsson 2005: 14-15

91 Bergström & Boréus 2012: 393

92 Bergström & Boréus 2012: 400-403; Herz & Johansson 2013: 25-26

problematiserar DOs språkbruk genom de tankegångar som är förknippade med poststrukturalism och queerteori. Problemet med dessa teoretiska inriktningar är att de är komplicerade och de idéer som kan knytas till Foucault och Butler lämnar stora utrymmen för tolkningar. Det finns ingen anledning att här lyfta fram kritiken som finns gentemot dessa två, men däremot kan det vara värt att undersöka hur vanligt det är att framhålla Foucault och Butler som svårlästa och svårtolkade, vilket innebär att min uppfattning om vad deras tankegångar innebär inte nödvändigtvis behöver stämma överens med andras uppfattningar.⁹³ Detta kan innebära en försvagad reliabilitetsbild eftersom analyser av samma slag gjorda av andra under samma förutsättningar kan resultera i slutsatser som skiljer sig från mina. Men validiteten i mina slutsatser är stark eftersom jag har gjort en analys av det slag jag ämnade med ett tillvägagångssätt som stämmer överens med det studieupplägg jag har beskrivit i kapitel 2 genom vilket jag har besvarat frågeställningarna i problemformuleringen. Jag menar att tillförlitligheten därmed är god eftersom jag skulle komma fram till samma resultat om jag analyserade problemet igen.

4.4 Vidare studier

Studier utförda av Socialstyrelsen och Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) visar att enskilda individer diskrimineras i samband med bemötandet inom svensk sjukvård. DO har också erfarenhet i frågan genom anmälningar som inkommit till myndigheten. Exempel på fall av diskriminering är enskilda individer som upplevt att de har fått ett dåligt bemötande på grund av sin sexuella läggning och/eller sin nationella härkomst. En del av problematiken kring denna typ av diskriminering, och därmed möjligheten att göra något åt den, är bristen på forskning inom området vilket till viss del beror på avsaknaden av ett gemensamt förhållningssätt till begreppet "diskriminering" för forskare, myndigheter och praktiker.⁹⁴ Detta är ett problem som skulle kunna utgöra underlag för en kritisk analys av det postkoloniala slaget. Jag har i samband med denna studie talat om hur begrepp och uttryck kan och bör bytas ut och hur innebörden av dem och det som inte sägs kan och bör problematiseras, *diskriminering* är inget undantag. I den sammanfattande diskussionen kring kunskap och makt i kapitel 3 lyfte jag fram att det ligger mer än bara isolerade händelser och sociala strukturer bakom diskrimineringen och en av de slutsatser som nämndes ovan är att det är viktigt att hitta nya sätt att tala om diskriminering för att skapa utrymme för konstruktiva förändringar i arbetet mot dess förekomst. DO talar i sin rapport om vikten av majoritetssamhällets ansvar och det positiva resultatet av diskrimineringslagstiftningen, det finns en problematik i detta som kan beskrivas som en slags överhet där DO tillsammans med andra aktörer i majoritetssamhället

---

93 Eriksson-Zetterquist & Styhre 2007: 150-151; Rosenberg 2002: 18-19

94 Diskrimineringsombudsmannen 2012: 09-10

producerar en sanning kring vad som som är bäst för De Andra.⁹⁵ Även om romer till viss del är delaktiga i denna produktion genom sina dialoger med olika aktörer placeras de i periferin i väntan på undsättning, det är liksom upp till DO med flera att *rädda* dessa enskilda individer. Det skulle vara intressant att följa upp detta i vidare studier av språkbruket inom forskningen kring diskriminering med fokus på västerländsk kunskapsproduktion, dess maktstruktur och följderna av det västerländska tänkandet i arbetet mot diskriminering.⁹⁶

---

95 Diskrimineringsombudsmannen 2011: 56-57

96 de los Reyes & Mulinari 2005: 62-64; Eriksson-Zetterquist & Styhre 2007: 74-76

Konventioner och lagar

Allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna (1948)

Diskrimineringslag (2008:567)

Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter (1995)

Fakultativt protokoll angående barns indragning i väpnade konflikter (2000)

Fakultativt protokoll till konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (2002)

Internationell konvention om avskaffande av alla former av rasdiskriminering (1965)

Internationell konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (1966)

Konvention om barnets rättigheter (1989)

Lag (2008:568) om Diskrimineringsombudsmannen

Litteratur och rapporter

Berg, Martin & Wickman, Jan (2010) *Queer* Malmö: Liber

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2012) *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* Upplaga 3. Lund: Studentlitteratur

Butler, Judith (2006) *Genus ogjort – Kropp, begär och möjlig existens* Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag

Butler, Judith (2007) *Genustrubbel – Feminism och identitetens subversion* Göteborg: Bokförlaget Daidalos

Börjesson, Mats & Rehn, Alf (2009) *Makt* Malmö: Liber

de los Reyes, Paulina & Martinsson, Lena (2005) *Olikhetens paradigm – Intersektionella perspektiv på o(jäm)likhetsskapande* Lund: Studentlitteratur

de los Reyes, Paulina & Mulinari, Diana (2005) *Intersektionalitet – Kritiska reflektioner över (o)jämlighet* Malmö: Liber

Diskrimineringsombudsmannen (2011) *Romers rättigheter: Diskriminering, vägar till upprättelse och hur juridiken kan bidra till en förändring av romers livsvillkor* Stockholm: DO

Diskrimineringsombudsmannen (2012) *Rätten till sjukvård på lika villkor* Stockholm: DO

Engelstad, Fredrik (2006) *Vad är makt?* Stockholm: Bokförlaget Natur & Kultur

Eriksson-Zetterquist, Ulla & Styhre, Alexander (2007) *Organisering och intersektionalitet* Malmö: Liber

Foucault, Michel (2008) *Diskursernas kamp: Texter i urval av Thomas Götselius och Ulf Olsson* Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion

Foucault, Michel (2010) *Säkerhet, territorium, befolkning* Hägersten: Tankekraft Förlag

Herz, Marcus & Johansson, Thomas (2013) *Poststrukturalism: Metodologi, teori, kritik* Stockholm: Liber

Lenz Taguchi, Hillevi (2014) *In på bara benet: En introduktion till feministisk poststrukturalism och subjektivitetsteori* Upplaga 2. Malmö: Gleerups Utbildning

Lykke, Nina (2009) *Genusforskning – en guide till feministisk teori, metodologi och skrift* Stockholm: Liber

Mattsson, Tina (2007) "Socialt arbete, kön och normalitet" Svensson, Kerstin (red.) *Normer och normalitet i socialt arbete* (s. 263-273) Lund: Studentlitteratur

Meeuwisse, Anna (2007) "Sociala kategoriseringar, ojämlikhet och motståndskategorier" Svensson, Kerstin (red.) *Normer och normalitet i socialt arbete* (s. 35-47) Lund: Studentlitteratur

Norrström, Anna (2013) "Vilken skola vill vi ha?" Barow, Thomas (red.) *Mångfald och differentiering – Inkludering i praktisk tillämpning* (s. 29-49) Lund: Studentlitteratur

Rosenberg, Tiina (2002) *Queerfeministisk agenda* Stockholm: Atlas

Stier, Jonas (2008) "Etnisk identitet" Darvishpour, Mehrdad & Westin, Charles (red.) *Migration och etnicitet – Perspektiv på ett mångkulturellt Sverige* (s.55-80) Lund: Studentlitteratur

Werndin, Marie (2010) "Identitetshandlingar i det flerspråkiga klassrummet: Om ungdomsspråk, makt och diskurs" Musk, Nigel & Wedin, Åsa (red.) *Flerspråkighet, identitet och lärande* (s. 97-125) Lund: Studentlitteratur

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (1999) *Diskursanalys som teori och metod* Lund: Studentlitteratur

Wirdeñäs, Karolina (2013) "Samtal och samtalsforskning" Lundgren, Eva (red.) *Sociolingvistik* Upplaga 2. (s. 199-235) Stockholm: Liber

Nätvägar⁹⁷

Diskrimineringsombudsmannen (2012) *Om Diskrimineringsombudsmannen* Stockholm
<http://www.do.se/sv/Om-DO/>

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (2004) *Diskriminering av romer i Sverige* Stockholm
<http://www.do.se/sv/Material/Material-fd-Ombudsmannen/Diskriminering-av-romer-i-Sverige-EtnO-/>

---

97 Länkar hämtade 2014-09-25.

